

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ (από το 1815 έως σήμερα)

Γ' Τάξη ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ και Δ' Τάξη ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

**ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ**

ΤΟΜΟΣ 2ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ιωάννης Κολιόπουλος
Καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος
Ακαδημαϊκός Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ευάνθης Χατζηβασιλείου
Επίκουρος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Θεόδωρος Νημάς
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων-δρ. φ.

Χάρις Σχολινάκη-Χελιώτη
Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης- δρ. Ιστορίας της τέχνης

ΚΡΙΤΕΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Αθανάσιος Βερέμης
Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Άρτεμις Ξανθοπούλου-Κυριακού
Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Δημήτριος Γιαννακόπουλος
Πάρεδρος ε.θ. του τμήματος Αξιολό-
γησης και Επιμόρφωσης του Παιδα-
γωγικού Ινστιτούτου - δρ.
ευρωπαϊκής ιστορίας

Βασίλειος Τσιλιμίγκρας
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων - μ.δ.
ιστορίας

Αθανάσιος Χρήστου
Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης- δρ. ι-
στορίας

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Μαρίτα Κλειδωνάρη
Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης - φιλό-
λογος

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα
Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου-
δρ. ιστορίας

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Τμήμα γραφιστών του ΟΕΔΒ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Ιωάννης Κολιόλος Κωνσταντίνος Σβολόπουλος
Ευάνθης Χατζηβασιλείου
Θεόδωρος Νημάς Χάρης Σχολινάκη-Χελιώτη**

**ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
(από το 1815 έως σήμερα)**

**Γ' Τάξη Γενικού Λυκείου και
Δ' Τάξη Εσπερινού Λυκείου
ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ**

ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΘΗΤΗ

**Προσαρμογή του βιβλίου για
μαθητές με μειωμένη όραση**

**Ομάδα Εργασίας Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

**Μετατροπή: Κατερίνα Μπούτσια
Επιμέλεια: Κατερίνα Γαλήνα**

4. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ (1830-1881)

Οι διαφορετικές εκτιμήσεις για τη Μεγάλη Ιδέα

«Μολονότι κατά την περίοδο της απολυταρχίας εμφανίστηκαν αμυδρότατα μόνο σημάδια κάποιας θεμελιακής διαφοράς γύρω από την εφαρμογή της Μεγάλης Ιδέας, το 1848 πλέον ο χαρακτήρας των κομμάτων καθοριζόταν από μια διευρυνόμενη διάσταση πάνω στο ζήτημα της Μεγάλης Ιδέας. Το ένα στρατόπεδο ήταν υπέρ της φιλικής συνύπαρξης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, της διοικητικής εδραίωσης του ελληνικού κράτους και της εσωτερικής ανάπτυξης των πλουτοπαραγωγικών πηγών, στοιχείων τα οποία θεωρούσε ασφαλείς προϋποθέσεις για την πραγματο-

ποίηση της Μεγάλης Ιδέας στο μέλλον. Κατά τη γνώμη τους, οι σποραδικές προσπάθειες για υποκίνηση εξεγέρσεων στην Τουρκία προκαλούσαν απλώς την εχθρότητα της οθωμανικής κυβέρνησης, συνεπάγονταν σκληρά αντίποινα για τους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κρατούσαν την Ελλάδα σε αναταραχή. Το άλλο στρατόπεδο πίστευε ότι η μικρή εδαφική έκταση της Ελλάδας ήταν η αιτία της διοικητικής ανεπάρκειας και της μη βιωσιμότητας της οικονομίας. Συνηγορούσε για τη χρησιμοποίηση όλων των πόρων για τη συγκαλυμμένη υποστήριξη ένοπλων εξεγέρσεων, όπου και όποτε ήταν δυνατό. Με λίγα λόγια, επιθυμούσε να εκπληρώσει την εθνική αποστολή και ταυτόχρονα να επιλύσει τα εσωτερικά προβλήματα. Το να δια-

τηρήσει κανείς φιλικές σχέσεις με την Τουρκία ήταν αδύνατο, έλεγαν, και το να περιμένει μια σαφώς ευνοϊκή διεθνή κατάσταση για να επιτεθεί εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν τόσο ηττοπαθές όσο θα ήταν το 1821»

John. A. Petropoulos, Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833- 1843), ΜΙΕΤ, Αθήνα 1997, σ. 632-633.

Η εδαφική επικράτεια και το πολίτευμα του νεοσύστατου κράτους. Το ελληνικό κράτος υπήρξε προϊόν του σκληρού πολέμου που διεξήγαγαν οι Έλληνες εναντίον των Οθωμανών Τούρκων, καθώς και του συγκερασμού των επιδιώξεων των τριών μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, οι οποίες ανέλαβαν «εγγυήτριες» δυνάμεις* της ανεξαρτη-

σίας, της εδαφικής ακεραιότητας και του μοναρχικού καθεστώτος της χώρας, δηλαδή της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας. Η έκταση του κράτους και το καθεστώς του υπήρξαν ζητήματα που καθόρισαν εν πολλοίς τόσο τις εσωτερικές εξελίξεις όσο και τις εξωτερικές σχέσεις για τα επόμενα πενήντα χρόνια. Η περιορισμένη εδαφική επικράτεια του νέου κράτους συνέβαλε στην ανάπτυξη της Μεγάλης Ιδέας και των αλυτρωτικών αγώνων του έθνους για την απελευθέρωση και των άλλων Ελλήνων. Το μοναρχικό καθεστώς προκάλεσε την ανάπτυξη φιλελεύθερου κινήματος για την προαγωγή των συνταγματικών και κοινοβουλευτικών θεσμών.

Ο αλυτρωτισμός. Το εθνικό όραμα της Μεγάλης Ιδέας, καθώς και ο αλυτρωτισμός, δηλαδή η εθνική

πολιτική για την απελευθέρωση των αλύτρωτων ιστορικών ελληνικών τόπων και την υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας, δημιούργησαν ευρύτατη εθνική συναίνεση στο ζήτημα της απελευθέρωσης των ιστορικών ελληνικών τόπων. Υπήρξαν βεβαίως επικρίσεις για την άσκηση της αλυτρωτικής πολιτικής. Εκείνοι όμως που διαφωνούσαν -πολιτικοί, όπως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ή δημοσιογράφοι, όπως ο Εμμανουήλ Ροΐδης- συνιστούσαν μειοψηφία, ενώ οι φωνές τους χάνονταν στον ορυμαγδό που προκαλούσαν οι θιασώτες του αλυτρωτισμού.

Ο αλυτρωτισμός δέσποζε στον πολιτικό βίο της χώρας και επηρέαζε σοβαρά τα δημόσια πράγματα γενικώς, ήταν δε προϊόν της οργάνωσης του δημόσιου βίου της.

Οι πρώτες προσπάθειες συγκρότησης του κράτους. Η Ελλάδα του 1830 ήταν μια χώρα 750.000 κατοίκων, με κατεστραμμένες τις παραγωγικές της υποδομές από τον δεκαετή πόλεμο που είχε προηγηθεί. Ο εμπορικός στόλος των τριών ναυτικών νησιών, της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών, είχε υποστεί σοβαρότατες ζημίες. Οι περισσότεροι ελαιώνες είχαν καταστραφεί και τα εγγειοβελτιωτικά έργα είχαν παραμεληθεί, με συνέπεια οι χείμαρροι να παρασέρνουν τα εύφορα εδάφη. Οι συγκοινωνίες εκτελούνταν με δυσκολία, αφού είχαν αφανιστεί τα υποζύγια και είχαν καταστραφεί πολλές γέφυρες. Ο Όθων έφερε μαζί του από τη Βαυαρία και τις άλλες γερμανικές χώρες πλήθος συμβούλων, επιστημόνων και καλλιτεχνών, για να

οικοδομήσει τη νέα χώρα σύμφωνα με τα πρότυπα της εποχής, αλλά και του κλασικισμού που δέσποζε στις προτιμήσεις. Η νομοθεσία, η διοίκηση, η δημόσια εκπαίδευση, οι δημόσιες υπηρεσίες, η πολεοδομία της νέας πρωτεύουσας και τα μνημειακά κτίριά της μαρτυρούν αξιόλογο επιτελείο νομομαθών, οικονομολόγων, στρατιωτικών, αρχιτεκτόνων και καλλιτεχνών. Σε ορισμένους τομείς, κυρίως στη διοίκηση, πέτυχαν στο έργο τους. Σε άλλους τομείς, ιδίως στην οικονομία και στην ασφάλεια, δε φάνηκαν ανάλογα αποτελέσματα. Η ανεπάρκεια διαθέσιμων κεφαλαίων, η αδυναμία της χώρας να διανείμει τις εθνικές γαίες στους αγρότες, επειδή αυτές ήταν των τοκοχρεολυσίων των εθνικών δανείων που είχαν συναφθεί κατά τον Αγώνα, η επι-

πολλάζουσα ληστεία, την οποία συντηρούσαν η αλυτρωτική πολιτική και οι άτακτοι του Αγώνα από τους αλύτρωτους ιστορικούς τόπους που είχαν παραμείνει στην Ελλάδα, ο αναλφαβητισμός και η δεισιδαιμονία δεν επέτρεπαν στη χώρα να αναπτυχθεί.

Αθηναϊκό καφενείο των πρώτων μεταπαναστατικών χρόνων. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους η πολιτική απασχολούσε τους περισσότερους Έλληνες, και τα καφενεία της πρω-

τεύουσας αποτελούσαν χώρο διεξαγωγής έντονων πολιτικών συζητήσεων. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Η Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Τον αρχικό γενικό ενθουσιασμό για τον νεαρό ηγεμόνα από τη Βαυαρία σκίασε αργότερα η διάχυτη δυσαρέσκεια ορισμένων κύκλων, οι οποίοι έκριναν πως θίγονται τα συμφέροντά τους από την πολιτική της βασιλικής κυβέρνησης. Πολλοί από τους παλαιούς άρχοντες, οι οποίοι είχαν εν πολλοίς διατηρήσει ή και ενισχύσει την προεπαναστατική τους επιρροή και δύναμη κατά τη διάρκεια του Αγώνα, δεν έκρυβαν τη δυσαρέσκειά τους, διότι βρέθηκαν παραγκωνισμένοι από τα δημόσια πράγματα. Τα συντηρητικά αυτά στοιχεία συμ-

μάχησαν κατά της απόλυτης μοναρχίας με φιλελεύθερους πολιτικούς και διανοουμένους, οι οποίοι δυσανασχετούσαν με την άρνηση του μονάρχη να παραχωρήσει Σύνταγμα.

Συντηρητικοί κύκλοι της Εκκλησίας εξάλλου καλλιέργησαν στον λαό τη δυσαρέσκεια για την πράξη της ανακήρυξης του αυτοκέφαλου της Εκκλησίας της Ελλάδος* και τη διοικητική της αποδέσμευση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Τα ετερόκλητα αυτά στοιχεία του δημόσιου βίου υποχρέωσαν τον Όθωνα, την 3η Σεπτεμβρίου 1843, διά της στρατιωτικής φρουράς της Αθήνας, να συγκαλέσει εθνοσυνέλευση και να παραχωρήσει Σύνταγμα. Ήταν η αφετηρία του κοινοβουλευτικού βίου της χώρας.

Με την επικράτηση της Επανάστασης της 3ης Σεπτεμβρίου, όπως αποκλήθηκε το στρατιωτικό αυτό κίνημα, επανήλθαν στα πράγματα οι παλαιοί άρχοντες, ενδεδυμένοι τον κοινοβουλευτικό μανδύα και πανίσχυροι. Δεν ήταν όμως τόσο ισχυροί απέναντι στον μονάρχη όσο απέναντι στον λαό, επειδή δεν υπήρχαν ακόμη οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη σταθερών πολιτικών κομμάτων, που θα εξασφάλιζαν ομαλό πολιτειακό βίο και ουσιαστικό έλεγχο της βασιλικής εξουσίας. Το Σύνταγμα του 1844, ένα από τα πιο φιλελεύθερα Συντάγματα της εποχής, δεν κατοχύρωνε τη λαϊκή κυριαρχία, επειδή δεν υπήρχαν σταθεροί πολιτικοί σχηματισμοί, για να εξασφαλίσουν την άσκηση της εξουσίας από την πλειοψηφία του κοινοβουλίου.

Ο προβληματισμός για το φαινόμενο της ληστείας

«Το 1855-1858, παράλληλα με τις αλλαγές στο σύστημα καταδιώξεως της ληστείας [...], παρατηρήθηκαν και οι πρώτες σοβαρές προσπάθειες μελέτης του προβλήματος της ληστείας από τις κρατικές υπηρεσίες. Την ίδια εποχή κυκλοφόρησαν δύο έργα με θέμα τη ληστεία στην Ελλάδα, "Ο Θάνος Βλέκας" του Παύλου Καλλιγά στην "Πανδώρα" το 1855 και "Ο βασιλιάς των ορέων" του Edmond About το 1857 (κυκλοφόρησε σε ελληνική μετάφραση το 1858), εκδόσεις που υποδηλώνουν ασφαλώς και μια γενικότερη ανησυχία για το φαινόμενο της ληστείας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Οι παράγοντες που προκάλεσαν αυτόν τον προβληματισμό ήταν αφενός η κορύφωση της ληστείας και

αφετέρου η αδυναμία των αρχών να την καταπολεμήσουν αποτελεσματικά».

Ιωάννου Σ. Κολιόπουλου, Περί λύχινων αφάς: Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι.), Θεσσαλονίκη, Βάνιας 1994, σ.217

Τη νύχτα της 2ας προς την 3η Σεπτεμβρίου 1843 επαναστατημένες μονάδες στρατού με αρχηγό τον διοι-

κητή του ιππικού των Αθηνών, συνταγματάρχη Δημήτριο Καλλέργη, μαζί με πλήθος λαού περικυκλώνουν τα ανάκτορα και υποβάλλουν στον Όθωνα (διακρίνεται στο παράθυρο δεξιά) τα αιτήματα των επαναστατών για παραχώρηση Συντάγματος. Συλλογή Λάμπρου Ευταξία, Αθήνα.

Ο Γεώργιος Α'. Ο Δανός πρίγκιπας Γεώργιος Γουλιέλμος επιλέχθηκε από τις προστάτιδες δυνάμεις, με τη συναίνεση της ελληνικής κυβέρνησης, ως ο νέος Βασιλιάς των Ελλήνων (1863-1913).

**Το ιστορικό άρθρο του Χαρ. Τρι-
κούπη «Τις πταίει;» (εφ. Καιροί,
φ. 29-6-1874) «ΤΙΣ ΠΤΑΙΕΙ;
Αφ'ότου κατά το 1868 εγκαθιδρύθη
η αρχή των κυβερνήσεων της μειο-
ψηφίας, παν νέον βήμα της εξουσί-
ας μαρτυρεί περί του σκοπού εις ον
αύτη αποβλέπει αψευδής δε από-
δειξις του διενεργούμενου σχεδίου
και αι άρτι διεξαχθείσαι βουλευτικοί
εκλογαί. [...] Καλούνται εις την ε-
ξουσίαν κυβερνήσεις αποκρουσμέ-
νοι παρά της πλειοψηφίας του Έ-
θνους, χορηγείται εις αυτάς η διά-
λυσις της Βουλής και συνάμα παν
μέσον επηρεασμού των συνειδή-
σεων του λαού και νοθεύσεως των
εκλογών, και λέγομεν ύστερον ότι
πταίει ο λαός διά την τοιαύτην κα-
τάστασιν. Τι δύναται ο λαός κατ'
αυτής; Ουδέν άλλο ή να επαναστα-
τήση αλλά τις ο δυνάμενος να κα-**

τακρίνη ευλόγως τον λαόν, διότι την επανάστασιν θεωρεί ως έσχατον καταφύγιον, και πριν ή προσέλθη εις αυτήν ζητεί να ίδη εξαντλούμενα όλα τα προληπτικά μέσα; Αν δεν πταίη ο λαός, πταίουν οι πολιτευόμενοι, λέγουσιν οι άλλοι, και η εξαχρείωσις αυτών ευθύνει το Έθνος, αφού ούτοι εις το Έθνος ανήκουσιν. Απαντώμεν ότι η διαγωγή των πολιτευομένων θα ηύθυνε το Έθνος, αν η Ελλάς αυτοδιοικείτο, αλλ' αφού διά της διαστροφής του Συντάγματος και της εικονικότητος της Βουλής κυβερνάται πράγματι η Ελλάς ως μοναρχία απόλυτος, επόμενον ήτο να καταστήσι και οι πολιτευόμενοι οποιούς διαπλάττει αυτούς το νόθον καθεστώς. Όστις των πολιτευομένων δεν ασπάζεται τα γινόμενα ουδέν άλλο δύναται να πράξη ή να παύση

πολιτευόμενος, αφού κατά το παρ' ημίν καθεστώς ουδέν υφίσταται δι' αυτού στάδιον εννόμου και εντίμου ενεργείας. Οι πολιτευόμενοι είνε πλάσματα του επικρατούντος εν τη πολιτεία στοιχείου, το δε Έθνος ου μόνον εν είνε το επικρατούν στοιχείον εν τη πολιτική, αλλ' εικονικήν μόνον έχει μετοχήν εις αυτήν».

«Περί Χ. Τρικούπη», Ανάλεκτα, τ. Α' (ΙΔ'), Αθήνα 1912, σ. 427-43

Η κατοχύρωση της λαϊκής κυριαρχίας. Χρειάστηκε νέο Σύνταγμα, αυτό του 1864, ευθύς μετά την έλευση του νέου ηγεμόνα της χώρας, του Γεωργίου Ά των Γλυξβούργων* της Δανίας, κυρίως όμως χρειάστηκαν οι πολιτικοί αγώνες του πρώτου μεγάλου κοινοβουλευτικού άνδρα της χώρας, του Χαρίλαου Τρικούπη, ο οποίος υποχρέωσε τον Γεώργο να αποδεχτεί επίσημα ότι

θα έδινε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον αρχηγό του κόμματος που είχε τη «δεδηλωμένη εμπιστοσύνη» του κοινοβουλίου. Η αποδοχή της αρχής της δεδηλωμένης* αφενός υποχρέωσε τον ανώτατο άρχοντα να σέβεται τη λαϊκή ετυμηγορία και συνεπώς τη λαϊκή κυριαρχία και αφετέρου συνέβαλε, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, στην ανάπτυξη εκλογικών πολιτικών σχηματισμών που διαχειρίζονταν έως τότε την εξουσία σε πολιτικά κόμματα με σταθερές αρχές και προγράμματα. Ανεξάρτητη και κοινοβουλευτική, η Ελλάδα της εποχής (1830- 1881) κέρδιζε αργά, πολύ αργά, μια θέση στη χορεία των ανεξάρτητων εθνικών κρατών.

Το παλαιό καθεστώς των αρχόντων που είχε αναπτυχθεί στα χρόνια της ξένης κυριαρχίας και του

Αγώνα έφθινε και μια νέα γενιά ανδρών έπαιρνε τη θέση τους. Το Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο (ιδρύθηκε το 1837) έδωσε στον τόπο μια εγχώρια πολιτική ηγεσία και διανόηση που μπορούσε να αναμετρηθεί επάξια με ηγεσίες ισχυρότερων και παλαιότερων χωρών. Στη διανόηση αυτής της εποχής ανήκει ο κορυφαίος εθνικός ιστοριογράφος Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, ο οποίος υπήρξε από τους βασικότερους αρχιτέκτονες του σύγχρονου ελληνικού έθνους, θεμελιώνοντας την πολιτιστική συνέχεια του έθνους αυτού στον χώρο και τον χρόνο, με αδιάσειστο επιχείρημα την αδιάλειπτη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού.

**Πίνακας κυριότερων εθνικών γεγονότων της πεντηκονταετίας
1830-1881**

22 Φεβρουαρίου 1841 Εξέγερση στην Κρήτη καταστέλλεται από τους Τούρκους.

1854-1856 Κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου πραγματοποιούνται και καταστέλλονται εξεγέρσεις κατά των Τούρκων σε Ήπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία. Κατοχή του Πειραιά από τον αγγλογαλλικό στόλο ως αντίποινα για την υποκίνηση των εξεγέρσεων.

23 Σεπτεμβρίου 1863 Η Ιόνιος Βουλή ψηφίζει την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα.

21 Μαΐου 1864 Υπογράφεται η επίσημη πράξη της Ένωσης της Επτανήσου.

1866-1869 Η Μεγάλη Κρητική Επανάσταση (8 Νοεμβρίου 1866 το ολοκαύτωμα του Αρκαδίου).

1878 Η Κύπρος παραχωρείται από τον σουλτάνο με μυστικό πρωτόκολλο στην Αγγλία.

1881 Ενσωμάτωση της Θεσσαλίας και μέρους της Ηπείρου στην Ελλάδα.

Το ολοκαύτωμα της Μονής Αρκαδίου (8 Νοεμβρίου 1866) υπήρξε κορυφαίο

γεγονός της Κρητικής Επανάστασης του 1866-1869, που συγκίνησε τη διεθνή κοινή γνώμη. Στη μονή είχαν καταφύγει πολλά γυναικόπαιδα, τα οποία υπερασπίζονταν 250 αγωνιστές υπό την αρχηγία του Πελοποννήσιου ανθυπολοχαγού Ι. Δημακόπουλου και του ηγούμενου Γαβριήλ Μαρινάκη. Την 8η Νοεμβρίου, όταν Τουρκοαιγύπτιοι στρατιώτες κυρίευσαν το μοναστήρι, οι πολιορκημένοι ανατίναξαν την πυριτιδαποθήκη και τάφηκαν κάτω από τα ερείπια μαζί με πολλούς εχθρούς.

Ερωτήσεις

1. Να δώσετε τη σημασία του όρου «Μεγάλη Ιδέα» και να σχολιάσετε τη βαρύτητα του αλυτρωτισμού στην ελληνική πολιτική ζωή κατά την πρώτη πεντηκονταετία του ελεύθερου πολιτικού βίου των Ελλήνων.

Να συμβουλευτείτε και το παράθεμα από το έργο του J. Petropoulos.

2.Το 1834 καταδικάστηκε σε θάνατο ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ως συνωμότης κατά του βασιλιά. Αν και ο Όθων αμνήστευσε τελικά τον Κολοκοτρώνη, ο αντίκτυπος της δίκης στον ελληνικό λαό ήταν έντονος. Αναζητήστε περισσότερα στοιχεία για τη δίκη του Κολοκοτρώνη και για τη δυσφορία που προκλήθηκε στους αγωνιστές του 1821 από τον τρόπο με τον οποίο τους αντιμετώπισαν οι Βαυαροί.

3.Ποια ήταν «τα ετερόκλητα στοιχεία» που προκάλεσαν την Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 και σε ποιον βαθμό πέτυχε η επανάσταση αυτή τον εκσυγχρονισμό του ελληνικού πολιτικού Βίου;

4. Να αιτιολογήσετε τον χαρακτηρισμό του Χαρίλαου Τρικούπη ως «πρώτου μεγάλου κοινοβουλευτικού άνδρα της χώρας» αξιοποιώντας και το απόσπασμα από το άρθρο του «Τις πταίει;».

5. ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΙ Ο ΚΡΙΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Το «Ανατολικό Ζήτημα» ως ιστορικός όρος. Ανατολικό Ζήτημα ονομάζεται το διεθνές ζήτημα που προκλήθηκε από τη βαθμιαία υποχώρηση της ισχύος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την πλήρωση του κενού που προέκυψε από αυτή την υποχώρηση στην Εγγύς Ανατολή και ιδίως στη Χερσόνησο του Αίμου. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας χρονολογείται από τον 17ο αιώνα, όταν τερματίστηκαν οι οθωμανικές κατακτήσεις και εκδηλώθηκαν προβλήματα στην οικονομία και στη διοίκηση της αχανούς αυτοκρατορίας. Η κατάκτηση της Κρήτης (1669) από τους Οθωμανούς Τούρκους ήταν η τελευταία μεγάλη επιτυχία τους, ενώ

η αποτυχία της δεύτερης -και τελευταίας- πολιορκίας της Βιέννης (1683) σήμανε το τέρμα των επιτυχιών τους σε βάρος των Ευρωπαίων. Την ίδια εποχή στους Αψβούργους προστέθηκε νέος μεγάλος αντίπαλος των Οθωμανών Τούρκων, οι Ρώσοι.

Το Ανατολικό Ζήτημα κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα. Κατά τους αιώνες αυτούς άρχισε μια νέα φάση του Ανατολικού Ζητήματος: την προέλαση των Οθωμανών Τούρκων εναντίον της χριστιανικής Ευρώπης διαδέχτηκε η περίοδος των σχεδίων για την εκδίωξή τους από τη γηραιά ήπειρο και για τη διανομή των ευρωπαϊκών τους κτήσεων, ενώ η πρωτοβουλία για την υλοποίηση αυτών των σχεδίων ανήκε, όχι πλέον στην Ισπανία, τη Βενετία ή τον Πάπα, αλλά στην Αυστρία και

τη Ρωσία. Επί Μεγάλης Αικατερίνης της Ρωσίας (βασίλευσε από το 1762 έως το 1796) καταβλήθηκε σοβαρή προσπάθεια από τη Ρωσία να εκδιωχθούν οι Οθωμανοί Τούρκοι από την Ευρώπη.

Η κατάληψη των Επτανήσων από τους Γάλλους το 1797 και η εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο το 1798 αποτελούν την αφετηρία μιας νέας φάσης του Ανατολικού Ζητήματος. Η Πύλη κάλεσε τότε τους Ρώσους σε βοήθεια εναντίον των Γάλλων. Για πρώτη φορά ο ρωσικός πολεμικός στόλος πέρασε από τα Στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελλίων, το 1798, στο Αιγαίο, έπλευσε στο Ιόνιο και κατέλαβε τα Επτάνησα.

Οι εξελίξεις υπήρξαν στο εξής ραγδαίες. Οι Βρετανοί έσπευσαν αρωγοί της Πύλης στην Αίγυπτο,

όπου ο βρετανικός στόλος καταναυμάχησε τον γαλλικό στο Αμπουκίρ (1798), και αποκατέστησαν την εξουσία του σουλτάνου στην Αίγυπτο.

Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1828-1829 άσκησε την απαιτούμενη πίεση στην Πύλη να αναγνωρίσει με τη Συνθήκη Ειρήνης της Αδριανούπολης (1829) την αυτονομία της Σερβίας. Την ίδια περίπου εποχή η Ελλάδα εξασφάλισε την ανεξαρτησία της (1830).

Το ζήτημα των Στενών. Την κυριότερη ανησυχία των Βρετανών ωστόσο προκαλούσε η διέλευση του ρωσικού στόλου από τα Στενά στη Μεσόγειο. Το ενδεχόμενο να καταλάβει η Ρωσία τη στρατηγική θέση των Στενών και να επιδιώξει τον έλεγχο της Ανατολικής Μεσογείου, απειλώντας έτσι τα συμφέροντα της

Βρετανίας πρωτίστως, αλλά και της Γαλλίας, ήταν ο βασικός λόγος για τον οποίο απέκτησε η Οθωμανική Αυτοκρατορία τη σημασία αναχώματος και αναβλήθηκε επ' αόριστον το ενδεχόμενο διαμελισμού της. Το ζήτημα των Στενών οξύνθηκε, όταν ο Μεχμέτ Αλή πασάς της Αιγύπτου ενεπλάκη σε πόλεμο με τον σουλτάνο και ο τελευταίος ζήτησε τη βοήθεια της Ρωσίας εναντίον του. Στις αρχές του 1833 ο ρωσικός στόλος κατέπλευσε και αγκυροβόλησε στον Κεράτιο Κόλπο. Η ισχυρή παρουσία των Ρώσων στον Βόσπορο οδήγησε τον σουλτάνο και τον Αιγύπτιο πασά στη σύναψη της Συνθήκης Ειρήνης της Κιουτάχειας (4 Μαΐου 1833). Ο ρωσικός στόλος εγκατέλειψε τον Βόσπορο, αφού όμως υπογράφηκε προηγουμένως μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής Αυ-

τοκρατορίας η Συνθήκη του Χουνκιάρ Ισκελεσί (8 Ιουλίου 1833).

Με τη συνθήκη αυτή αφενός καθίστατο ο Εύξεινος Πόντος κλειστή και ασφαλής θάλασσα της Ρωσίας, αφετέρου αναγνωριζόταν σιωπηρώς στη Ρωσία το δικαίωμα εξόδου των πολεμικών σκαφών της στο Αιγαίο.

Νέος γύρος ένοπλης αναμέτρησης μεταξύ του σουλτάνου Μαχμούτ Β' και του Μεχμέτ Αλή πασά (1839) κατέληξε με τη Σύμβαση των Στενών (13 Ιουλίου 1841), την οποία υπέγραψαν οι πέντε μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης στο Λονδίνο. Με τη σύμβαση αυτή τερματίστηκε η προνομιακή θέση της Ρωσίας στο ζήτημα των Στενών, που της εξασφάλιζε η Συνθήκη του Χουνκιάρ Ισκελεσί. Ήταν η πρώτη συνθήκη των ευρωπαϊκών μεγάλων δυνά-

μεων στην οποία μετείχε και η Πύλη.

Νέα παρέμβαση της Ρωσίας στα ζητήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σημειώθηκε το 1850, με αφορμή έριδα μεταξύ ορθόδοξων και καθολικών μοναχών για την κατοχή των ιερών προσκυνημάτων των Αγίων Τόπων. Υποστηρικτής των ορθόδοξων μοναχών προβλήθηκε ο Ρώσος αυτοκράτορας Νικόλαος Α', ενώ των καθολικών ο Γάλλος αυτοκράτορας Ναπολέων Γ. Η Πύλη ενέδωσε στην αρχή στις πιέσεις του Γάλλου αυτοκράτορα, αλλά υπό την πίεση του Ρώσου τσάρου αθέτησε τις υποσχέσεις της προς τους καθολικούς. Εκατέρωθεν πιέσεις στον σουλτάνο Αβδούλ Μετζίτ είχαν ως αποτέλεσμα την πρόκληση έκρυθμης κατάστασης. Η Ρωσία, ιδιαίτερα, απαιτούσε από τον σουλ-

τάνο να της αναγνωρίσει το δικαίωμα προστασίας των ορθοδόξων που απέρρευε, κατά τη δική της ερμηνεία, από τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774).

Οι επιπτώσεις του Κριμαϊκού Πολέμου στην ελληνική πολιτική αντίληψη

«Ο Κριμαϊκός Πόλεμος ήταν η αποφασιστική καμπή για τη γνωριμία του ελληνικού έθνους με τα γειτονικά του, γιατί απέδειξε μ' έναν τρόπο που δεν χωρούσε διάψευση ότι τα συμφέροντα των υποδούλων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν ήταν εκείνα που θεωρούσε δεδομένα η φιλοπόλεμη μερίδα στην Ελλάδα, αφού τίποτε το αντίστοιχο με την κινητοποίηση του Αγώνα δεν σημειώθηκε το 1854. Επιπλέον ο φιλορωσισμός δέχεται βαρύ πλήγ-

μα. Στο εξής δεν παύει βέβαια να συνδέεται αόριστα με την προοπτική της γενικής απελευθέρωσης της Ανατολής, η ήδη υποτυπώδης όμως επιχειρηματολογία του στερείται οριστικά τη δυνατότητα εμπλουτισμού ή ανανέωσης της, κι αυτό σε αντίθεση με τον αντιρωσισμό, για τον οποίο αρχίζει περίοδος σταθερής ανόδου. Ο θρίαμβος της αγγλικής πολιτικής στην Ελλάδα αφήνει στον αντιρωσισμό ένα πεδίο τελείως ελεύθερο, ενώ η σύμπτωση της έγερσης βουλγαρικού ζητήματος αμέσως μετά τον Κριμαϊκό δίνει την απαραίτητη αφορμή για την αμετάκλητη πλέον μετατροπή του αντιρωσισμού σε αντισλαβισμό».

Έλλη Σκοπετέα, Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα (1830-1880), Πολύτυπο, Αθήνα 1988, σ. 331.

Ο Κριμαϊκός Πόλεμος. Η ικανοποίηση αυτής της απαίτησης της Ρωσίας, δεδομένου ότι οι ορθόδοξοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ανέρχονταν σε μερικά εκατομμύρια κατοίκων, ισοδυναμούσε με απαίτηση για συγκυριαρχία του Ρώσου αυτοκράτορα με τον σουλτάνο. Με την ενθάρρυνση της Γαλλίας κυρίως, αλλά και της Βρετανίας, η Πύλη αρνήθηκε να ικανοποιήσει αυτή την αξίωση της Ρωσίας, με συνέπεια τον Μάιο του 1853 να εισέλθουν τα ρωσικά στρατεύματα στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, χωρίς την κήρυξη πολέμου εναντίον της Πύλης.

Ο πόλεμος άρχισε, αφού πρώτα υπέγραψαν συνθήκη συμμαχίας με την Πύλη, τον Μάρτιο του 1854, η Βρετανία και η Γαλλία. Ήταν ο Κριμαϊκός Πόλεμος, ο οποίος διεξήχθη

στη Χερσόνησο της Κριμαίας, στη νότια Ρωσία, όπου οι Ρώσοι αντιμετώπισαν τις στρατιωτικές και ναυτικές δυνάμεις της Βρετανίας και της Γαλλίας.

Την έκρηξη του πολέμου συνόδευσαν εκκλήσεις των Ρώσων προς τους ορθόδοξους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να εκδιώξουν τους Οθωμανούς από την Ευρώπη. Οι εκκλήσεις αυτές είχαν απήχηση και παρατηρήθηκαν επαναστατικές ζυμώσεις. Στην Ελλάδα υπήρξε σαφής προσανατολισμός της κοινής γνώμης υπέρ της Ρωσίας και υποκινήθηκαν εξεγέρσεις στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο και στη Χαλκιδική. Ωστόσο, η Βρετανία και η Γαλλία εξανάγκασαν τον Όθωνα να αποπέμψει τη φιλορωσική κυβέρνηση της Ελλάδας και να διορίσει φιλοδυτική κυβέρνηση,

καθώς και να ανακαλέσει τους Έλληνες αξιωματικούς που είχαν περάσει επικεφαλής ανταρτών στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο και στη Μακεδονία.

Χάρτης επιχειρήσεων του Κριμαϊκού Πολέμου.

Η επανάσταση του 1854

«Η επανάσταση του 1854 ξέσπασε με την ευκαιρία του Κριμαϊκού Πολέμου κατά τα μέσα του Ιανουαρίου, πρώτα στην Ήπειρο (Ραδοβίζι), με αφορμή τη φορολογική καταπίεση,

και σχεδόν ταυτόχρονα στη Θεσσαλία (Άγραφα). Από την πρώτη στιγμή οι βασιλείς, η ελληνική κυβέρνηση, ο Τύπος και πολλές προσωπικότητες ενίσχυσαν την επανάσταση ηθικά και υλικά, ενώ οι περισσότεροι από τους επιζώντες αγωνιστές του 1821, πολλοί αξιωματικοί του ελληνικού στρατού και πλήθος εθελοντών από όλη την Ελλάδα έσπευσαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, εξορμώντας από πόλεις της Αιτωλοακαρνανίας και από τη Λαμία, όπου και γινόταν συγκέντρωση του πολεμικού υλικού [...]. Παρά την εξάπλωση όμως της επαναστάσεως και τις πρώτες επιτυχίες της, δεν έγινε δυνατόν να επιτευχθούν οι βασικοί στόχοι των επαναστατών, οι καταλήψεις δηλαδή των στρατιωτικών κέντρων του εχθρού. Και τούτο γιατί η Πύλη από

τον Φεβρουάριο είχε αρχίσει να ενισχύει τα κέντρα αυτά με ισχυρές δυνάμεις [...]. Αλλά αυτό που καθόρισε την τύχη της επανάστασης ήταν προπαντός η στάση της Αγγλίας και της Γαλλίας, που πήραν ανεπιφύλακτα το μέρος των Τούρκων, τους βοήθησαν πολλαπλά, ανέπτυξαν έντονη διπλωματική δράση για την καταστολή της και έφθασαν ως τον ναυτικό αποκλεισμό και την κατοχή του Πειραιά. Έτσι αναγκάστηκε η ελληνική κυβέρνηση να σταματήσει τη βοήθεια που χορηγούσε ανεπίσημα στους επαναστάτες και να διατάξει την αποχώρηση των Ελλήνων αξιωματικών». Στέφανος Παπαδόπουλος, «Ο Κριμαϊκός πόλεμος και ο Ελληνισμός», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ.163.

Στη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου οι συνθήκες αντιμετώπισης των τραυματιών και από τις δύο πλευρές ήταν άθλιες. Μέσα σε αυτή την απάνθρωπη κατάσταση, αναδείχθηκε η ηρωική μορφή της Αγγλίδας νοσοκόμας Φλόρενς Νάιτινγκεϊλ (Florence Nightingale, 1820-19101, η οποία ανέλαβε με αυταπάρνηση να οργανώσει την περίθαλψη των Άγγλων τραυματιών και ασθενών.

Η Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων. Τον Σεπτέμβριο του 1855 οι Βρετανοί και οι Γάλλοι εκπόρθησαν τη Σεβαστούπολη. Οι εχθροπραξίες τερματίστηκαν τον Ιανουάριο του 1856, ενώ τον Μάρτιο του ίδιου έτους υπογράφηκε η **Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων** (30 Μαρτίου 1856). Με τη συνθήκη αυτή η Πύλη εξασφάλισε το δικαίωμα συμμετοχής της στο σύστημα ασφάλειας των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης (Concert of Europe), ο Εύξεινος Πόντος κατέστη ουδέτερη θάλασσα, απαλλαγμένη από πολεμικά σκάφη, οι εκβολές του Δούναβη δόθηκαν και πάλι στην Πύλη και επιβεβαιώθηκε η αυτονομία των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών υπό την προστασία των μεγάλων δυνάμεων. Ο σουλτάνος είχε ήδη εκδώσει, στις 18 Φεβρουαρίου 1856, το πε-

ρίφημο αυτοκρατορικό διάταγμα «Χάτι Χουμαγιούν»*, με το οποίο υποσχόταν πλήρη ισότητα των υπηκόων του ανεξαρτήτως θρησκευύματος ή καταγωγής. Με το διάταγμα αυτό εγκαινιάστηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η περίοδος του Τανζιμάτ* (μεταρρυθμίσεων). Ο Κριμαϊκός Πόλεμος, ο οποίος έληξε με την ήττα και την ταπείνωση της Ρωσίας, συνέβαλε στην αποδοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη λέσχη των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, υπό την προστασία της Βρετανίας.

Ερωτήσεις

- 1. Τι σημαίνει ο όρος «Ανατολικό Ζήτημα»; Γιατί η κατάληψη των Επτανήσων από τους Γάλλους το 1797 θεωρείται η αφετηρία μιας νέας φάσης του Ανατολικού Ζητήματος;**
- 2. Να αναπτύξετε τη στρατηγική σημασία των Στενών και να αναφέρετε τις ευρωπαϊκές συνθήκες που συνδέονται με αυτήν.**
- 3. Ποια υπήρξε η σημασία της Συνθήκης των Παρισίων για τη διεθνή θέση της Τουρκίας;**
- 4. Ποιες οι συνέπειες του Κριμαϊκού Πολέμου για την Ελλάδα; Συμβουλευτείτε και τα παραθέματα.**

6. Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Από την προβιομηχανική στη βιομηχανική εποχή. Η οικονομία της Ευρώπης στις αρχές του 19ου αιώνα ήταν κατά βάση αγροτική. Τα περισσότερα προϊόντα του δευτερογενούς τομέα παραγωγής συνέχιζαν να παράγονται σε μικρά εργαστήρια ή στα σπίτια των τεχνιτών. Τα περισσότερα οικιστικά σύνολα ήταν μικρά, τόποι ανταλλαγής ως επί το πλείστον των καρπών της γης και των προϊόντων της βιοτεχνίας, όταν δεν ήταν διοικητικά κέντρα. Διάσπαρτες ωστόσο στον παραδοσιακό, μάλλον-προβιομηχανικό ευρωπαϊκό κόσμο ήταν ορισμένες παραγωγικές μονάδες, γνωστές έκτοτε ως βιομηχανικές. Οι περισσότερες βρίσκονταν στην Αγγλία και λιγότερες στην ηπειρωτική Ευρώπη. Αυτέ οι βιομηχανικές μο-

νάδες συνιστούσαν την αφετηρία ενός νέου παραγωγικού συστήματος, του εργοστασιακού συστήματος.

Τρία ήταν τα βασικά γνωρίσματα αυτού του νέου συστήματος: α) η υποκατάσταση του ανθρώπου σε πολλούς τομείς της παραγωγικής διαδικασίας από τη μηχανή β) η αντικατάσταση των παραδοσιακών πηγών ενέργειας (υδατόπτωση, αιολική ενέργεια κ.ά.) από νέες, ιδιαίτερα τον γαιάνθρακα- γ) η χρήση νέων και άφθονων πρώτων υλών, ιδιαίτερα ανόργανων. Πρόκειται βέβαια για τα βασικά χαρακτηριστικά του ιστορικού φαινομένου που ονομάστηκε Βιομηχανική Επανάσταση και που εκδηλώθηκε πρώτα στην Αγγλία.

Διάφορες εφευρέσεις και τεχνολογικά επιτεύγματα -στην Αγγλία στην

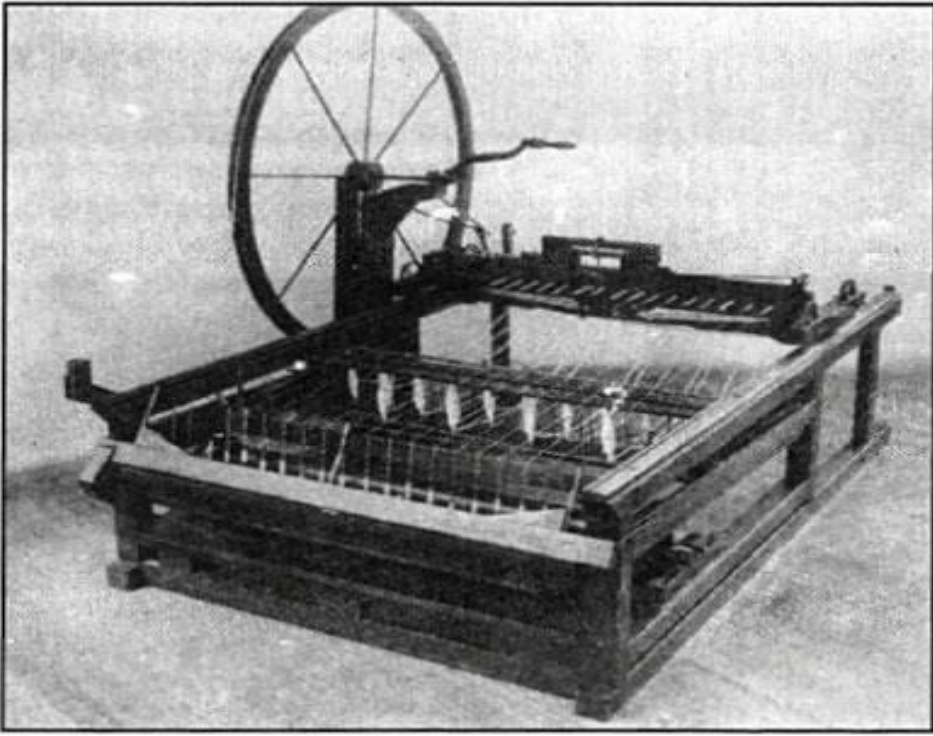
αρχή και στη συνέχεια σε πολλές χώρες της Ευρώπης και στις ΗΠΑ-είχαν ως αποτέλεσμα να αυξηθούν κατακόρυφα η παραγωγικότητα και το κατά κεφαλήν εισόδημα του ανθρώπου. Επρόκειτο μάλιστα για αύξηση μεγεθών και για γενικότερη ανάπτυξη που αποδείχτηκαν εξελίξεις με δική τους νομοτέλεια, σχεδόν ανεξέλεγκτες. Για πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρώπου η οικονομική ανάπτυξη υπήρξε τέτοια, ώστε, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας, να προκαλεί πρόσθετες επενδυτικές ανάγκες, να δημιουργεί πλεόνασμα προς επένδυση και τις προϋποθέσεις για νέους ρυθμούς παραγωγής και ανάπτυξης, οι οποίοι εξουδετέρωναν τους παράγοντες εκείνους που ήλεγχαν την αύξηση του πληθυσμού. Η Βιομηχανι-

κή Επανάσταση δημιούργησε τις προϋποθέσεις για τη θεαματική αύξηση του πληθυσμού της Ευρώπης και του κόσμου γενικότερα. Δραματικές αλλαγές και διαφοροποιήσεις προκλήθηκαν επίσης στον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ των βιομηχανικών ευρωπαϊκών χωρών αφενός και μεταξύ της Ευρώπης ως συνόλου και του υπόλοιπου κόσμου αφετέρου, καθώς και στις σχέσεις των διάφορων κοινωνικών τάξεων σε κάθε χώρα.

Η παιδική εργασία κατά τον 19ο αιώνα

«Ανάμεσα στα παιδιά που απασχολούνται στα ορυχεία της Αγγλίας υπάρχουν πάντα και παντού μερικά που είναι μικρότερα από έξι ετών. Τα παιδιά μπαίνουν συνήθως στα ορυχεία στις τέσσερις το πρωί

μαζί με τους άντρες και μένουν εκεί έντεκα με δώδεκα ώρες. Αυτά τα δυστυχημένα πλάσματα στερούνται τον καθαρό αέρα, είναι κακοκνυμένα και έχουν κακή διατροφή. Χλωμά πρόσωπα, κοκκινισμένα μάτια, πρησμένα κορμιά, βαθουλωμένα μάγουλα, δερματικά εξανθήματα και άσθμα τα διακρίνουν από πλευράς υγείας από άλλα παιδιά της ίδιας κοινωνικής τάξης».
Lein Weissensteiner, Zeitbilder. Geschichte und Sozialkunde 7
[=Εικόνες Εποχών. Ιστορία και Κοινωνιολογία 7], Βιέννη 1988.

Κλωστική μηχανή του Χάργκρεϊβς (Hargreaves), «κλώστρια Τζένη».

Η Βιομηχανική Επανάσταση στην Αγγλία. Ο λόγος για τον οποίο οι επαναστατικές αλλαγές στην τεχνολογία και στην οργάνωση της βιομηχανικής παραγωγής συνέβησαν πρώτα στην Αγγλία είναι ότι εκεί υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες. Στην Αγγλία στον τομέα της κλωστοϋφαντουργίας, όπου συντελέστηκε πρώτα η εκβιομηχάνιση

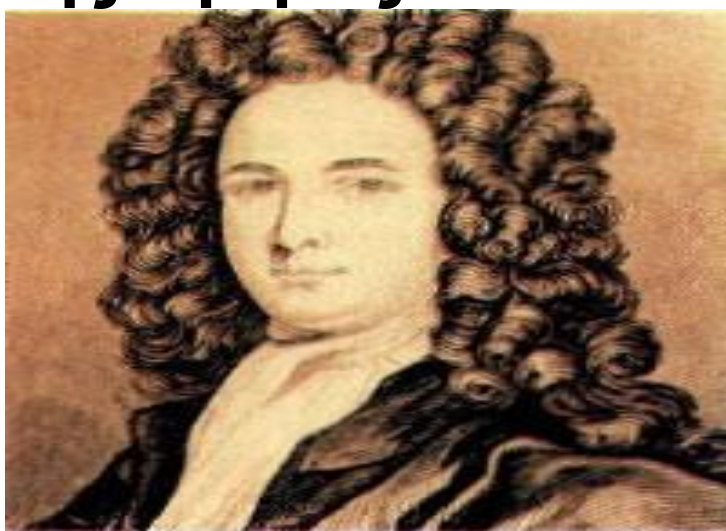
της παραγωγής, παρουσιάστηκαν, στο τελευταίο τέταρτο το 18ου αιώνα, μεγάλη αύξηση της ζήτησης βαμβακερών υφασμάτων και ταυτόχρονα αδυναμία των παραγωγών και των εμπόρων να ικανοποιήσουν αυτή τη ζήτηση. Τεχνολογικά επιτεύγματα ωστόσο έδωσαν τη δυνατότητα μεγάλης αύξησης της παραγωγής κλωστών και υφασμάτων. Τη μηχανική ανέμη, την «κλώστρια Τζένη», όπως ονομάστηκε, ακολούθησαν άλλες εφευρέσεις και τεχνολογικές εφαρμογές τους στην παραγωγή, με αποκορύφωμα την ατμομηχανή.

Στην Αγγλία εξάλλου υπήρχαν τα απαραίτητα κεφάλαια για επενδύσεις από τη συσσώρευση πλούτου που εξασφάλισε η Εμπορική Επανάσταση. Υπήρχε επίσης το διαθέσιμο εργατικό δυναμικό, καθώς και

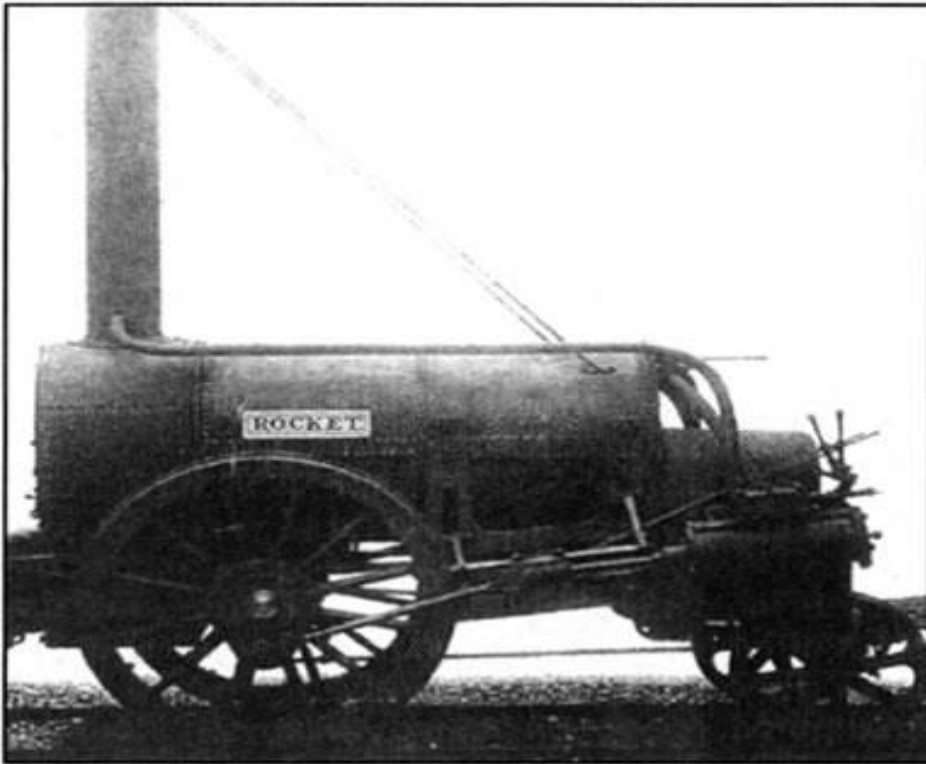

το αγροτικό πλεόνασμα από τις περιφράξεις κοινοτικών γαιών από τους μεγάλους γαιοκτήμονες στα κτήματά τους. Η Αγγλία διέθετε επιπλέον, σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της Ευρώπης, ελεγχόμενες πηγές πρώτων υλών και αγορές των βιομηχανικών προϊόντων στις αποικίες της, καθώς και τον απαραίτητο εμπορικό στόλο για την ασφαλή μεταφορά των προϊόντων. Η χώρα αυτή διέθετε ακόμη ένα εξαιρετικά ανεπτυγμένο σύστημα πλωτής και οδικής συγκοινωνίας, καθώς και μεγάλες ποσότητες γαιάνθρακα σε βάθος που επέτρεπε την εξόρυξή του με τα μέσα της εποχής. Στην Αγγλία επίσης είχαν ατονήσει οι μεσαιωνικές συντεχνίες, σε βαθμό που να μην προβάλλουν προσκόμματα στην ανεξέλεγκτη παραγωγή προϊόντων. Τέλος,

η Αγγλία διέθετε ανεπτυγμένο πιστωτικό σύστημα, αλλά και νομοθεσία που ευνοούσε την απρόσκοπτη λειτουργία της αγοράς. Η εκβιομηχάνιση του δευτερογενούς τομέα παραγωγής στην Αγγλία συντελέστηκε από τον ιδιωτικό τομέα, σε καθεστώς ακώλυτης λειτουργίας της αγοράς.

Ο Τζέιμς Βατ (James Watt, 1736-1819) κατασκεύασε την πρώτη ατμοκίνητη μηχανή, που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε πολλές εφαρμογές, δίνοντας το έναυσμα για πολλές καινοτομίες, κυρίως στον χώρο της βιομηχανικής παραγωγής.

Ο μηχανικός Τζορτζ Στίβενσον (George Stephenson, 178-1848) κατασκεύασε την πρώτη ατμάμαξα το 1821 για μεταφορά επιβατών και αγαθών, ενώ το 1825 με τη βελτιωμένη ατμομηχανή Ρόκετ έπεισε τους διευθυντές των σιδηροδρόμων Στόκτον-Ντάρλιγκτον να χρησιμοποιήσουν ατμό αντί για τα άλογα. Λίγο αργότερα κατασκεύασε την πρώτη τακτική σιδηροδρομική γραμμή, που συνέδεε τις βιομηχανικές πόλεις Μάντσεστερ και Λίβερπουλ. Για πρώτη φορά έγινε

δυνατή η χερσαία μετακίνηση με ταχύτητα πάνω από 40 χιλιόμετρα την ώρα.

Το γυναικείο κίνημα

Η βιομηχανική κοινωνία στην Ευρώπη και την Αμερική χαρακτηρίστηκε από μια έξαρση των λεγόμενων φεμινιστικών κινήματων. Τα κινήματα αυτά απαιτούσαν τα ίδια δικαιώματα για τις γυναίκες και τους άνδρες. Υποστήριζαν ότι οι γυναίκες καταπιέζονταν από τους άνδρες και ότι αυτή η καταπίεση έπρεπε να σταματήσει. Το πρώτο σημαντικό φεμινιστικό φυλλάδιο ήταν "Η διεκδίκηση των δικαιωμάτων των γυναικών" (1792), το οποίο ανέφερε ότι οι γυναίκες δεν υπήρχαν απλώς για την ανατροφή των παιδιών και για την ευχαρίστηση των ανδρών, αλλά έπρεπε να έχουν

τις ίδιες ευκαιρίες με τους άνδρες στην εκπαίδευση, στην εργασία και την πολιτική. Η Elizabeth Cady Stanton συγκάλεσε την πρώτη Συνέλευση για τα Δικαιώματα των Γυναικών στη Νέα Υόρκη, το 1848, για να διακηρύξει μια λίστα δικαιωμάτων για τις γυναίκες. Η Συνέλευση αυτή έδωσε το έναυσμα για το κίνημα που ονομάστηκε "Εθνική Ένωση για το Δικαίωμα ψήφου των Γυναικών" (1869). Στη Βρετανία οι λεγόμενες "σουφραζέτες" προκάλεσαν αναταραχές, συχνά με βίαιο τρόπο, για να διεκδικήσουν την ψήφο για τις γυναίκες. Παράλληλα, οι φεμινίστριες συνέβαλαν σημαντικά στην ανάπτυξη κινημάτων κατά του αλκοολισμού και υπέρ της ποτοαπαγόρευσης στις ΗΠΑ. Ωστόσο, έξω από τις ΗΠΑ και τη Βρετανία, στις Κάτω Χώρες και τη

Σκανδιναβία τα φεμινιστικά κινήματα είχαν μικρή επιρροή πριν από το 1945.

Η εξάπλωση της Βιομηχανικής Επανάστασης στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ. Το οικονομικό άλμα της Αγγλίας υποχρέωσε και τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες να στραφούν προς την ίδια αναπτυξιακή κατεύθυνση, επειδή τα αγγλικά βιομηχανικά προϊόντα απειλούσαν με ολοσχερή καταστροφή τις παλαιές βιοτεχνίες των ηπειρωτικών χωρών της Ευρώπης. Η εκβιομηχάνιση της παραγωγής όμως στην ηπειρωτική Ευρώπη, όπως και στον υπόλοιπο κόσμο, καθυστέρησε για διάφορους λόγους, κυρίως επειδή δεν υπήρχαν εκεί οι παράγοντες και οι συνθήκες που είχαν αναπτυχθεί στην

Αγγλία. Επιπλέον, σε αντίθεση προς την Αγγλία, την εκβιομηχάνιση στην Ευρώπη ανέλαβαν και προώθησαν οι κυβερνήσεις, με παρεμβάσεις που δεν επέτρεπαν την ελεύθερη λειτουργία της αγοράς. Οι παρεμβάσεις αυτές οδηγούσαν αφενός σε διασπάθιση πολύτιμων εθνικών πόρων σε επιχειρηματίες ευνοούμενους της πολιτικής εξουσίας -όχι κατ' ανάγκην ικανούς- και αφετέρου στη «μετανάστευση» κεφαλαίων στην Αγγλία προς επένδυση σε δυναμικές επιχειρήσεις. Με καθυστέρηση λοιπόν επιτεύχθηκε η εκβιομηχάνιση σε χώρες της Ευρώπης, όπως στο Βέλγιο, στη Γαλλία, στις χώρες της Γερμανίας και της βόρειας Ιταλίας. Αυτές οι χώρες, από κοινού με την Αγγλία και τις ΗΠΑ, αποτέλεσαν τον βιομηχανικό πυρήνα του κόσμου.

Οι βιομηχανικές χώρες της Ευρώπης και οι ΗΠΑ αποτελούσαν κατά τον 19ο αιώνα το κέντρο ενός παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Το σύστημα αυτό ήταν μοναδικό, αλλά και ευαίσθητο και εύθραυστο: βασιζόταν στη συνεχή αύξηση του πληθυσμού της Ευρώπης (ο πληθυσμός αυξήθηκε κατά 50% περίπου μεταξύ του 1850 και του 1900, από 266 σε 400 εκατομμύρια), στην ελεύθερη μετανάστευση ανθρώπινου δυναμικού και κεφαλαίων έξω από την Ευρώπη, στην εκλεκτική ανάπτυξη της βιομηχανίας σε περιοχές του κόσμου, στην ανάπτυξη των συγκοινωνιών και των επικοινωνιών, καθώς και του ασφαλιστικού και τραπεζικού συστήματος, και στην αύξηση του διεθνούς εμπορίου. Προϋποθέσεις για την ομαλή λειτουργία αυτού του ευρω-

ατλαντικού, παγκόσμιου συστήματος ήταν η ειρήνη, η ελευθερία του διεθνούς εμπορίου και η οικονομική ηγεμονία των χωρών που αποτελούσαν τον πυρήνα του στον υπόλοιπο κόσμο. Ο χρυσός αποτελούσε το βάθρο του συστήματος. Αυτό το αυτορρυθμιζόμενο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα κατέρρευσε με την έκρηξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου (1914)

Γκυστάβ Ντορέ (Gustave Dore, 1832-1883), «Φτωχογειτονιά του Λονδίνου»

Το συνδικαλιστικό κίνημα
«Η οργάνωση των συνδικάτων υπήρξε στόχος των αγωνιζόμενων εργατών από τις αρχές του 19ου αιώνα. Ανάμεσα στις πρώτες εργατικές κινητοποιήσεις του αιώνα συμπεριλαμβάνονταν εκείνες οι συχνά βίαιες εξεγέρσεις που οργανώθηκαν αρχικά στην Αγγλία και αργότερα στην ηπειρωτική Ευρώπη εναντίον της εισαγωγής μηχανών στα εργοστάσια. Σε μερικές περιπτώσεις εργοστάσια δέχτηκαν επίθεση από εργάτες και τα μηχανήματά τους καταστράφηκαν, με την πεποίθηση ότι οι μηχανές, αντικαθιστώντας τους ειδικευμένους εργάτες, δημιουργούσαν εκτεταμένη ανεργία. Στην Αγγλία οι εξεγερμένοι ονομάστηκαν "λουντίτες" από το όνομα του θρυλικού ηγέτη του κινήματος τους Λουντ (Ned Ludd) [...].

Ωστόσο, πουθενά στην Ευρώπη δεν μπόρεσαν τα συνδικάτα να οργανωθούν σε βαθμό που να γίνουν αποτελεσματικοί διαπραγματευτικοί παράγοντες πριν από το 1850. Στην κατεύθυνση αυτή, οι συνδικαλιστές προχώρησαν περισσότερο στην Αγγλία. Εκεί, τεχνίτες και ειδικευμένοι εργάτες στα μέσα της δεκαετίας του 1820 είχαν ενωθεί για να αποτελέσουν "φιλικές εταιρίες", οργανισμούς δηλαδή αμοιβαίας βοήθειας και ασφάλισης, και "συνεργατικές" ή συνεταιριστικό καταστήματα, που έριχναν τις τιμές, παραγκωνίζοντας τον μεσάζοντα μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή. Μέχρι το 1831 υπήρχαν περίπου 500 συνεργατικές εταιρίες στην Αγγλία, που ο αριθμός των μελών τους έφτανε τις 20 χιλιάδες [...]. Το 1834 [...] το Μεγάλο Εθνικό Ενοποι-

ημένο Συνδικάτο της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιρλανδίας ιδρύθηκε από μια ομάδα τεχνιτών του Λονδίνου. Η ηγεσία του διακήρυξε ότι ο μόνος τρόπος για να αναγκάσουν οι εργάτες την άρχουσα τάξη να τους παραχωρήσει ένα ανεκτό επίπεδο ζωής ήταν να ακινητοποιήσουν τα πάντα στη χώρα με γενική απεργία».

Ε. Burns, Ευρωπαϊκή Ιστορία. Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, τ. Β', επιμέλεια-εισαγωγή Ι.Σ. Κολιόπουλος, μτφρ. Τάσος Δαρβέρης, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, χχ, σ. 101-102.

Ερωτήσεις

- 1. Να αναλύσετε τις συνθήκες υπό τις οποίες εκδηλώθηκε η Βιομηχανική Επανάσταση στην Αγγλία.**
- 2. Να εξηγήσετε, αφού συμβουλευτείτε και τα παραθέματα, γιατί ο συνδικαλισμός και το γυναικείο κίνημα εμφανίστηκαν παράλληλα με τη Βιομηχανική Επανάσταση.**

7. Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΑΨΒΟΥΡΓΩΝ - Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ (1848-1871)

Η Επανάσταση του 1848 στη Γαλλία και οι εξεγέρσεις στην υπόλοιπη Ευρώπη. Το 1848 αποτελεί ορόσημο στην ιστορία της Ευρώπης. Φανέρωσε ακόμη μια φορά την προϋούσα παρακμή του «παλαιού καθεστώτος», το οποίο έμειναν να στηρίζουν, από όλες τις μεγάλες δυνάμεις, η Αυστρία και η Ρωσία. Η παρισινή επανάσταση των εργατών και τεχνιτών το 1848 ανέτρεψε το φιλελεύθερο καθεστώς του Λουδοβίκου Φιλίππου, για να βρεθεί αντιμέτωπη με τον στρατό και με έναν νέο Βοναπάρτη, τον Λουδοβίκο Ναπολέοντα Γ', ο οποίος υποσχόταν στους Γάλλους τις δόξες

ενός παρελθόντος, που είχαν ωστόσο περάσει ανεπιστρεπτί. Η επανάσταση στη Γαλλία υπήρξε το σύνθημα για διάφορες εξεγέρσεις σε πολλές χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης, ιδίως στην Αυστρία και στις γερμανικές χώρες. Στην Ουγγαρία ο Μαγυάρος πατριώτης Κοσοϋτ (Lajos Kossuth, 1802-1894) ζήτησε Σύνταγμα για τη χώρα του και καταδίκασε την αψβουργική απολυταρχία. Τα αιτήματα των Μαγυάρων πατριωτών προκάλεσαν ευρύτερη αναταραχή στην αυτοκρατορία, ιδίως δε στη Βιέννη, όπου σημειώθηκαν συγκρούσεις μεταξύ των εργατών και φοιτητών από το ένα μέρος και της αστυνομίας από το άλλο. Θύμα των ταραχών στην πρωτεύουσα υπήρξε ο κατ'εξοχήν αρχιτέκτονας της αψβουργικής απολυταρχίας, ο Μέτερνιχ, ο

οποίος αποπέμφθηκε από την εξουσία, για να κατευναστούν τα πνεύματα.

Η αποπομπή του Μέτερνιχ ωστόσο ενθάρρυνε τους ηγέτες των εθνικών κινημάτων της αυτοκρατορίας να προβάλουν τις διεκδικήσεις τους. Οι Μαγυάροι ανακήρυξαν συνταγματικές μεταρρυθμίσεις που ισοδυναμούσαν με καθεστώς αυτονομίας, ενώ το παράδειγμά τους ακολούθησαν οι Τσέχοι, με ηγέτη τον εθνικό ιστοριογράφο Πάλατσκι (Francis Palacky, 1798-1876), στη Βοημία.

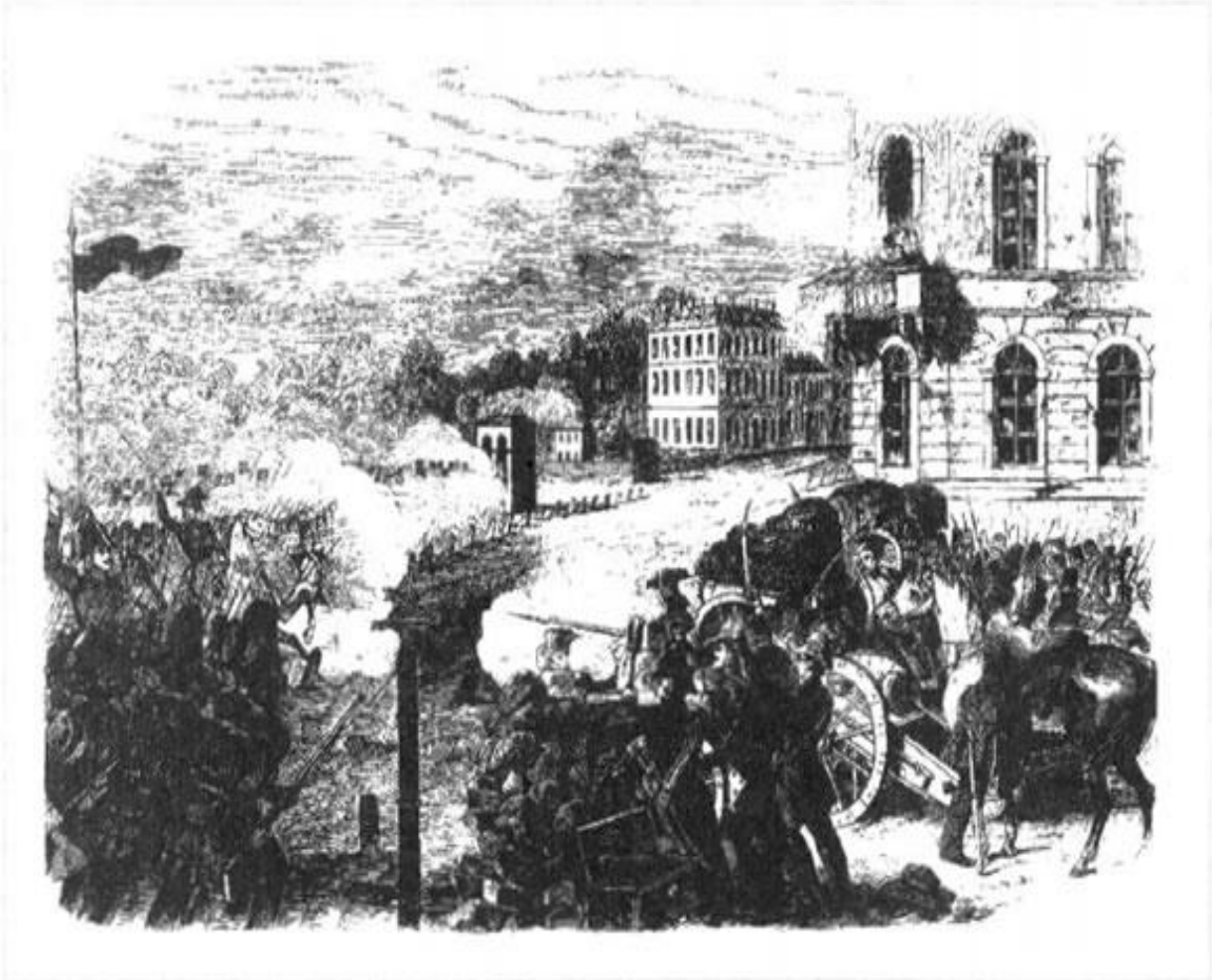
Σε εθνικό γερμανικό επίπεδο οι συνταγματικοί θεσμοί προβλήθηκαν στην περίφημη Συνέλευση της Φρανκφούρτης τον Μάρτιο του 1848. Εκεί συγκεντρώθηκε το άνθος της γερμανικής λογιοσύνης, για να

συντάξει τον καταστατικό χάρτη της ενωμένης Γερμανίας. Η φιλελεύθερη επανάσταση οδηγήθηκε όμως σταδιακά σε ναυάγιο, κυρίως επειδή αρνήθηκε να συμβιβαστεί με την πανίσχυρη τότε πρωσική απολυταρχία. Την ίδια κατάληξη είχαν και τα φιλελεύθερα και εθνικά κινήματα των υποτελών εθνοτήτων της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Οι έριδες μεταξύ των Μαγυάρων, των Τσέχων, των Ρουμάνων, των Κροατών και των Σέρβων της αυτοκρατορίας διευκόλυναν τη δυναμική επέμβαση των Αυστριακών και την καταστολή των επαναστάσεων.

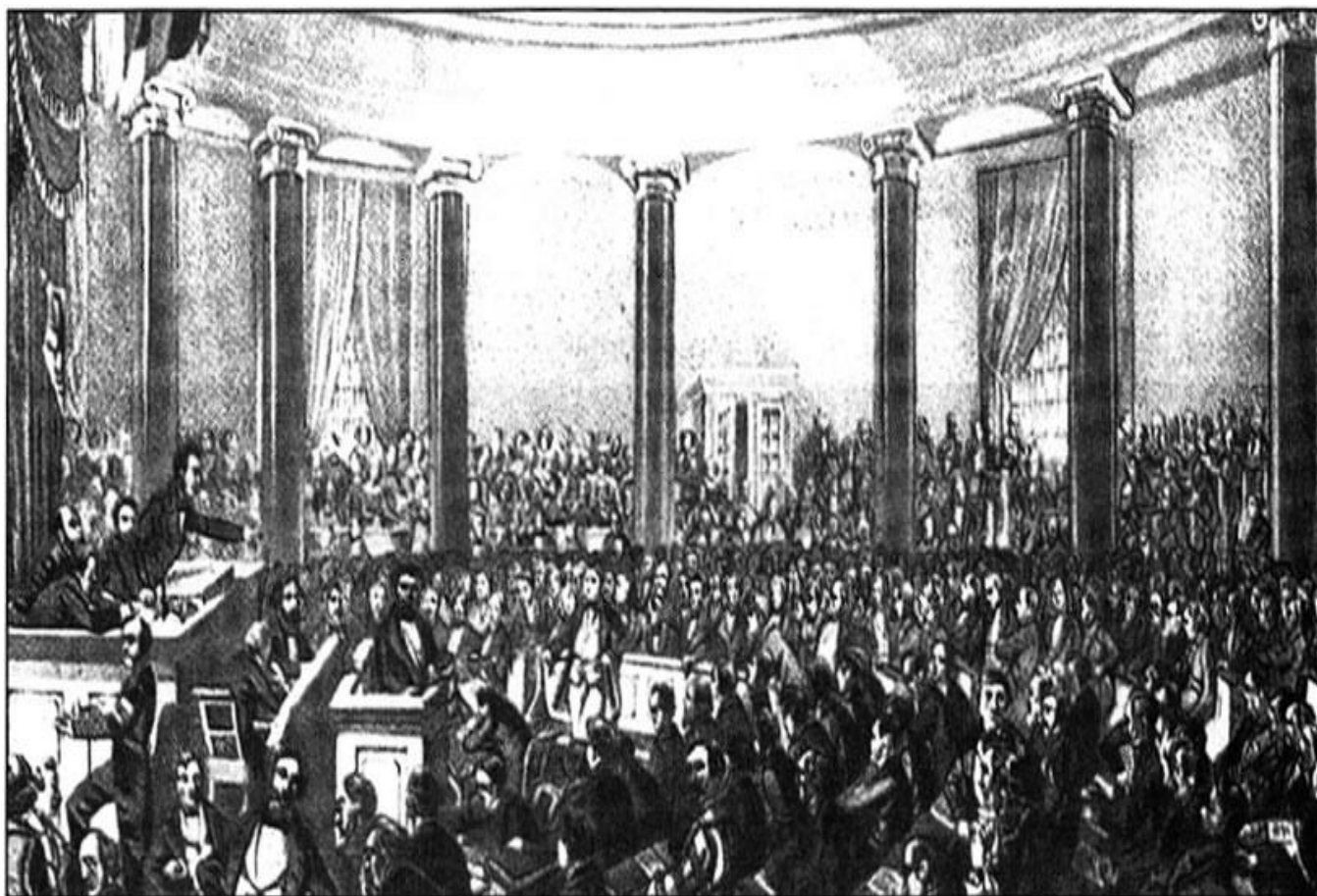
Λάγιος Κοσούτ (Lajos Kossuth, 1802-1894). Μαγυάρος πατριώτης και πολιτικός, που προσπάθησε ανεπιτυχώς να εγκαθιδρύσει ανεξάρτητο ουγγρικό κράτος. Τον Ιούλιο του 1848 οι Μαγυάροι επαναστάτησαν, για να πετύχουν την εθνική τους ανεξαρτησία, και τον Απρίλιο του 1849 ο Κοσούτ ονομάστηκε κυβερνήτης της νεοσύστατης Δημοκρατίας. Οι επαναστατικές δυνάμεις όμως ηττήθηκαν από τον ρωσικό στρατό, που παρενέβη, για να βοηθήσει τους Αυστριακούς. Ο Κοσούτ κατέφυγε στο εξωτερικό, όπου συνέχισε να προωθεί την ιδέα της

**ανεξαρτησίας της πατρίδας του έως
τον θάνατό του.**

**Ένοπλοι διαδηλωτές αντιμετωπίζουν
τα στρατεύματα του αυτοκράτορα
Φερδινάνδου Α' στα οδοφράγματα
των δρόμων της Βιέννης, τον
Οκτώβριο του 1848.**

Η Εθνοσυνέλευση της Φρανκφούρτης κατά την Επανάσταση του 1848. Ο βασιλιάς της Πρωσίας Φρειδερίκος Γουλιέλμος Δ' στήριζε τις εργασίες της εθνοσυνέλευσης, επηρεασμένος από το πολιτικό κλίμα της εποχής, αλλά αρνήθηκε το στέμμα της ενωμένης Γερμανίας.

Ο Κάρολος Μαρξ

Με την Επανάσταση του 1848 στο Παρίσι συνδέθηκε ένας από τους μεγαλύτερους ριζοσπάστες στοχαστές, ο Κάρολος Μαρξ, ένας Γερμανός διανοούμενος και ακτιβιστής της κοινωνικής ανατροπής. Σ' ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά του έργα της εποχής, το (Κομμουνιστικό Μανιφέστο» (1848), ο Μαρξ υποστήριξε, απευθυνόμενος προς τους εργάτες, ότι «η ιστορία κάθε κοινωνίας είναι η ιστορία της πάλης των τάξεων», «ελεύθεροι και δούλοι, πατρίκιοι και πληβείοι, αφέντες και δουλοπάροικοι, βρίσκονταν πάντοτε μεταξύ τους αντιμέτωποι». Σε αντίθεση προς άλλους σοσιαλιστές της εποχής, όπως ο Βρετανός Ρόμπερτ Όουεν, ο οποίος υποστήριζε την αγαστή συνεργασία μεταξύ εργοδοτών και των εργατών, ο

Μαρξ πίστευε στην ανατροπή του κοινωνικού καθεστώτος από τους εργάτες, τους οποίους θεωρούσε ως την πιο προοδευτική τάξη, προορισμένη να ανατρέψει τον καπιταλισμό και να επιτύχει την κοινωνική επανάσταση και την κομμουνιστική αταξική κοινωνία.

Η ιταλική ενοποίηση. Η επανάσταση στις ιταλικές χώρες κατά της αυστριακής κυριαρχίας κυρίως, αλλά με κύριο αίτημα την ενοποίηση των Ιταλών σε ενιαίο εθνικό κράτος, σημείωσε στην αρχή του 1848 εντυπωσιακή επιτυχία, σύντομα όμως εμφανίστηκαν σοβαρά προβλήματα. Όταν άρχισε ο Αγώνας της Παλιγγενεσίας των Ιταλών το 1859, η Ιταλία ήταν ακόμη -κατά την προσφιλή έκφραση του Μέτερνιχ- μια «γεωγραφική έκφραση», κατα-

κερματισμένη σε πλήθος κρατών. Την ενοποίηση προωθούσαν οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι, καθώς και οι έμποροι και άλλοι εκπρόσωποι των Ιταλών αστών, που επιδίωκαν την κατάργηση των κρατικών συνόρων και των δασμολογικών και άλλων νομικών φραγμών στις ιταλικές χώρες. Η αποτυχία μιας πανιταλικής επανάστασης, όπως αυτή που οραματίζονταν ο Ιταλός φιλελεύθερος στοχαστής Ματσίνι και άλλοι πατριώτες και που απέτυχε το 1848, έστρεψε στη συνέχεια πολλούς Ιταλούς προς το Πεδεμόντιο. Εκεί ένας ικανός φιλελεύθερος ηγέτης, ο Καβούρ, κατόρθωσε σε μικρό χρονικό διάστημα να εκσυγχρονίσει το μικρό βασίλειο του ιταλικού Βορρά και να το καταστήσει πρωταγωνιστή των ιταλικών πραγμάτων, ταυτόχρονα δε να το

προβάλλει στο ευρωπαϊκό προσκήνιο ως χώρα σεβαστή σε φίλους και σε αντιπάλους.

Τον Οκτώβριο του 1859 τα νοτιοϊταλικά κράτη ζήτησαν με δημοψήφισμα να ενωθούν με το Πεδεμόντιο. Τον Φεβρουάριο του 1860 συνήλθε στο Τορίνο, πρωτεύουσα του Πεδεμοντίου, η πρώτη εθνοσυνέλευση της ενωμένης Ιταλίας, η οποία ανακήρυξε βασιλιά της χώρας τον Βίκτορα Εμμανουήλ Β'. Το 1866 οι διάδοχοι του Καβούρ, ακολουθώντας την πολιτική του, προσάρτησαν τη Βενετία, συμμαχώντας με την Πρωσία, ενώ το 1871 προσάρτησαν και τη Ρώμη, κατά τη διάρκεια του γαλλοπρωσικού πολέμου (1870-1871).

Τον Οκτώβριο του 1870, ύστερα από δημοψήφισμα, η Ρώμη προσαρτήθηκε στο Ιταλικό Βασίλειο, ενώ τον Ιούλιο του 1871 κατέστη πρωτεύουσα του ενωμένου κράτους. Ο πίνακας απεικονίζει αλληγορικά την προσάρτηση της Ρώμης στο Ιταλικό Βασίλειο. Μια γυναίκα με παραδοσιακή φορεσιά της Ρώμης ρίχνει τη θετική της ψήφο κάτω από την προτομή του Βίκτορος Εμμανουήλ Β'.

Απόβαση των «1.000» εθελοντών του Γκαριμπάλντι στη Σικελία τον Μάιο του 1859. Ο Τζιουζέπε Γκαριμπάλντι (Giuseppe Garibaldi, 1807-1882) ήταν Ιταλός πατριώτης επαναστάτης, πρωτεργάτης του αγώνα για την ιταλική ενοποίηση και ανεξαρτησία. Το 1848 οργάνωσε σώμα 3.000 εθελοντών που τέθηκε στην υπηρεσία του ηγεμόνα του Πεδεμοντίου, ενώ το 1849 ένωσε τις δυνάμεις του με αυτές του Ματσί-νι στη Ρώμη εναντίον των Γάλλων, ητ-

τήθηκε όμως και διέφυγε από την Ιταλία. Το 1854 επέστρεψε στην Ιταλία, θεωρώντας ότι η ιταλική ενοποίηση θα πραγματοποιούνταν μέσω του Βασιλιά της Σαρδηνίας, Βίκτορος Εμμανουήλ Β', και του πρωθυπουργού, κόμη Καβούρ. Τον Μάιο του 1859 αποβιβάστηκε με 1.000 «ερυθροχίτωνες» οπαδούς του στη Σικελία και αυτοανακηρύχθηκε δικτάτορας του νησιού. Ύστερα από την κατάληψη και της Νάπολης, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, κινήθηκε προς τη Ρώμη, όμως ο Καβούρ, που επισήμως ακολουθούσε γραμμή ουδετερότητας και δεν επιθυμούσε την πρόκληση γαλλικής αντίδρασης, τον εμπόδισε να την καταλάβει, ανακτώντας και πάλι την πρωτοβουλία στα ιταλικά πράγματα.

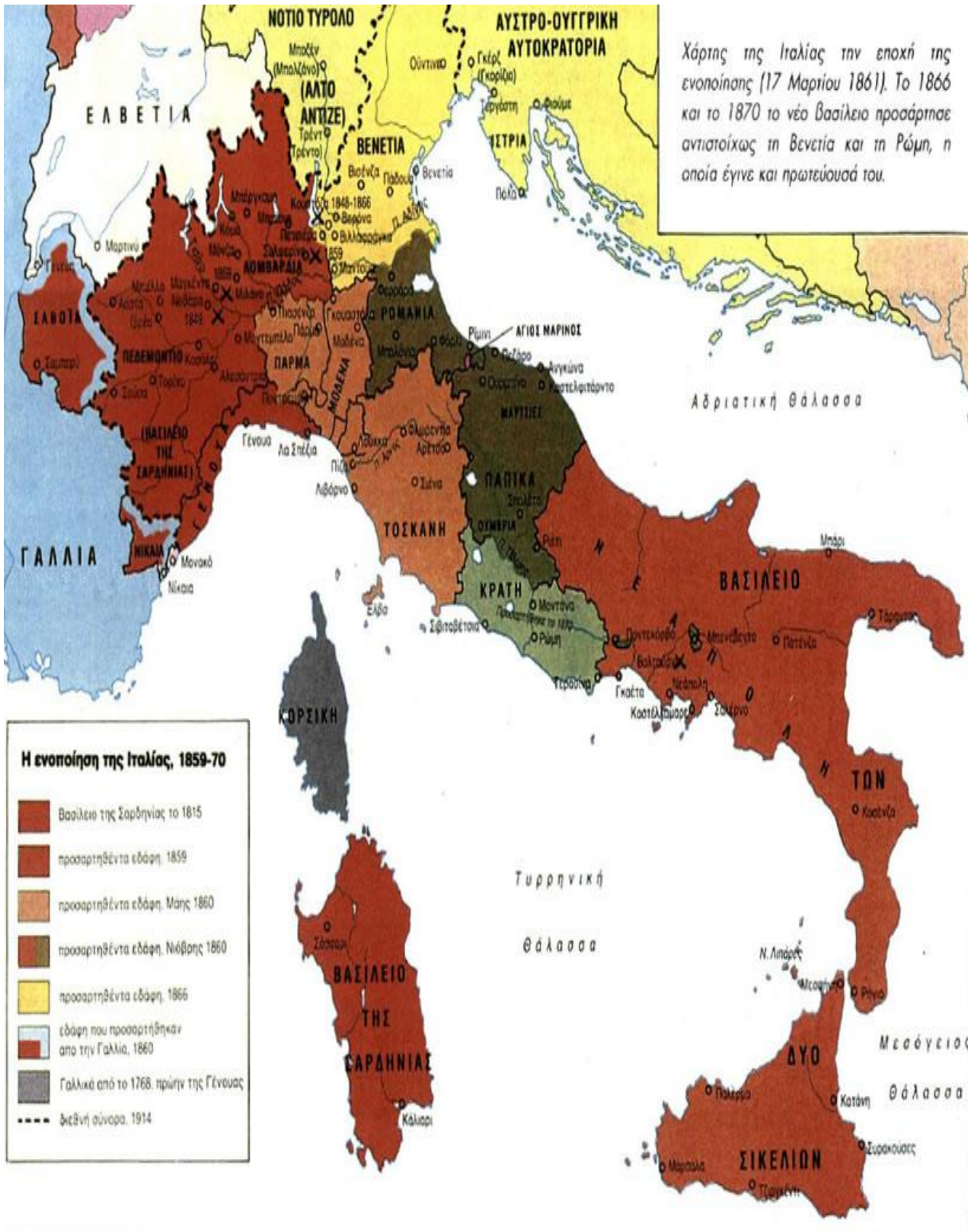

Το Γερμανικό Ζήτημα. Ανάλογη πορεία ακολούθησε και το Γερμανικό Ζήτημα, με καταλύτη την Πρωσία, το πιο σύγχρονο και ισχυρό γερμανικό κράτος. Στην Πρωσία της δυναστείας των Χοχεντσόλερν (Hohenzollem) η γαιοκτητική αριστοκρατία των Γιούγκερς (Junkers), που ήλεγχε τον στρατό, και η φιλελεύθερη αστική τάξη, που ήλεγχε το κοινοβούλιο, συγκρούονταν σε πολλά ζητήματα, ιδίως στο ζήτημα της αύξησης της δύναμης του στρατού που προωθούσε ο νέος βασιλιάς της χώρας από το 1861, ο Γουλιέλμος Α' (1861-1871, αυτοκράτορας της Γερμανίας, 1871-1888), και που υπονόμει το κοινοβούλιο. Τη χώρα έβγαλε από το αδιέξοδο ο νέος καγκελάριος, ο Βίσμαρκ, ο οποίος κατηύθυνε τις τύχες της Πρωσίας και στη συνέχεια της Γερ-

μανίας (εν πολλοίς δε και της Ευρώπης) επί τρεις σχεδόν δεκαετίες.

Ο Βίσμαρκ, στην επιδίωξή του να ενώσει τη Γερμανία υπό το σκήπτρο της Πρωσίας, είχε να αντιμετωπίσει τρεις αντιπάλους: α) τους φιλελεύθερους της Πρωσίας, β) την Αυστρία και γ) τη Γαλλία. Τους φιλελεύθερους αφόπλισε με σειρά μεταρρυθμίσεων κοινωνικού χαρακτήρα. Η Αυστρία αποδείχτηκε ευκολότερος αντίπαλος- ο αυστρο-πρωσικός πόλεμος του 1866 διήρκεσε επτά εβδομάδες και τερματίστηκε με την ολοκληρωτική ήττα της γερασμένης πολυεθνικής Αυτοκρατορίας των Αψβούργων.

Η γερμανική ενοποίηση

«Οπωσδήποτε η ένωση της Γερμανίας κάτω από την ηγεσία της Πρωσίας θα περάσει από μια σειρά γεγονότων και συγκρούσεων, για να πραγματοποιηθεί τελικά "με το σίδερο και με το αίμα", όπως από παλαιότερα το είχε διατυπώσει προγραμματικά ο Μπίσμαρκ. Στον αγώνα του, άλλωστε, για να παραμερίσει την Αυστρία ο Μπίσμαρκ θα χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα, ακόμη και το δέλεαρ της καθολικής ψηφοφορίας -αυτός ο τόσο συντηρητικός- γιατί ήταν φανερό ότι το μέτρο αυτό ευνοούσε την Πρωσία - όπως και τον εκβιασμό απέναντι στα κράτη της Νότιας Γερμανίας (που έκλιναν διαρκώς προς την Αυστρία) ότι θα διαλύσει το Zollverein (την τελωνειακή ένωση ανάμεσα στα γερμανικά κράτη)».

Ι. Δημάκης, Φιλελευθερισμός, Σοσιαλισμός και Εθνικισμός στη νεότερη Ευρώπη, Παπαζήσης, Αθήνα 1982, σ. 109-110.

Χάρτης της Γερμανίας την εποχή της ενοποίησης.

Με τη Συνθήκη της Πράγας (23 Αυγούστου 1866) η Αυστρία αποδέχτηκε τον αποκλεισμό της από τα γερμανικά πράγματα. Ένα έτος αργότερα, το 1867, η Αυτοκρατορία των Αψβούργων κατέστη δυαδική μοναρχία*, όταν οι Μαγυάροι επιδίωξαν και πέτυχαν αναβάθμιση του ρόλου τους στην αυτοκρατορία. Όπως ήταν φυσικό, οι επιτυχίες της Πρωσίας ανησύχησαν τη Γαλλία του Λουδοβίκου Ναπολέοντα, που μάταια προσπάθησε να προσεταιριστεί την Αυστρία. Στην αυστρογαλλική σύμπραξη αντιδρούσαν οι Μαγυάροι, οι οποίοι δεν επιθυμούσαν να θέσουν σε κίνδυνο τα πρόσφατα κέρδη τους.

Ο γαλλοπρωσικός πόλεμος. Η κήρυξη του πολέμου από τη Γαλλία εναντίον της Πρωσίας, στις 19 Ιου-

λίου 1870, κατέληξε σε ταπεινωτική ήττα των γαλλικών δυνάμεων στη μάχη του Σεντάν (Sedan), κοντά στα γαλλοβελγικά σύνορα, την 1η Σεπτεμβρίου 1870. Την επομένη ο Ναπολέων υπέγραψε συνθηκολόγηση, ενώ στις 4 Σεπτεμβρίου εκδηλώθηκε επανάσταση στο Παρίσι και τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε προσωρινή κυβέρνηση, η οποία ανακήρυξε την Γ' Γαλλική Δημοκρατία* πάνω στα ερείπια της Β' Γαλλικής Αυτοκρατορίας. Το επαναστατημένο και πολιορκημένο από τους Πρώσους Παρίσι παραδόθηκε στις 20 Ιανουαρίου 1871. Δέκα ημέρες πριν ο Γουλιέλμος της Πρωσίας είχε ανακηρυχτεί αυτοκράτορας της Γερμανίας στο ανάκτορο των Βερσαλλιών, όπου υπογράφηκε και η προσωρινή συνθήκη ειρήνης μεταξύ των δύο χωρών

στις 26 Φεβρουαρίου. Με την τελική Συνθήκη Ειρήνης της Φρανκφούρτης (10 Μαΐου 1871) η Γαλλία εκχώρησε στη Γερμανία τις δύο ανατολικές επαρχίες της Αλσατίας και της Λορραίνης* και κατέβαλε υψηλή πολεμική αποζημίωση. Οι εξελίξεις αυτές στην καρδιά της Ευρώπης αποτελούν σταθμό μείζονος σημασίας στην ιστορία της γηραιάς ηπείρου.

Άντον Βέρνερ (Anton Alexander von Werner], η ανακήρυξη του Γουλιέλμου

της Πρωσίας ως αυτοκράτορα της Γερμανίας στην Αίθουσα των Κατόπτρων των Βερσαλλιών, μετά την ήττα των Γάλλων και την παράδοση του Παρισιού στις 20 Ιανουαρίου 1871. Στο μέσο του πίνακα ο Βίσμαρκ και ο στρατάρχης Χέρμαν Γκραφ φον Μόλτκε.

Σύγκριση του Ναπολέοντα Γ' με τον Βίσμαρκ

«Ο Ναπολέων είχε επαναστατικές ιδέες, αλλά δείλιαζε μπροστά στις επιπτώσεις τους [...]. Νιώθοντας ανασφάλεια τόσο για τους στόχους του όσο και για τη νομιμότητά τους, βασίστηκε στην κοινή γνώμη για να καλύψει αυτό το κενό. Ο Ναπολέων ασκούσε την εξωτερική πολιτική του με τον τρόπο των σύγχρονων πολιτικών ηγετών που μετρούν την

επιτυχία τους χρησιμοποιώντας σαν κριτήριο τις βραδινές ειδήσεις στην τηλεόραση [...]. Συνέχεε την εξωτερική πολιτική με τις κινήσεις ενός ταχυδακτυλουργού. Γιατί, τελικά, είναι η πραγματικότητα και όχι η δημοσιότητα αυτή που καθορίζει το αν ένας ηγέτης έχει κάνει κάτι το διαφορετικό. Ο λαός, μακροπρόθεσμα, δε σέβεται τους ηγέτες που καθρεφτίζουν τις δικές τους ανασφάλειες ή βλέπουν μόνο τα συμπτώματα των κρίσεων και όχι τις μακροχρόνιες τάσεις.

Του Μπίσμαρκ δεν του έλειπε η αυτοπεποίθηση για να ενεργεί με βάση την κρίση του. Ανέλυσε με λαμπρό τρόπο την πραγματικότητα και τις ευκαιρίες της Πρωσίας.

Έχτισε με τόση προσοχή τη Γερμανία, ώστε η χώρα που δημιούργησε επέζησε μετά από δύο παγκόσμι-

ους πολέμους, δύο κατοχές από ξένα στρατεύματα και επί δύο γενιές σαν μια διαιρεμένη χώρα. Εκεί που απέτυχε ο Μπίσμαρκ ήταν στο ότι καταδίκασε την κοινωνία του σε μια πολιτική που θα μπορούσε να εφαρμοστεί μόνο αν εμφανιζόταν μια μεγαλοφυΐα σε κάθε γενιά... Με αυτή την έννοια ο Μπίσμαρκ δεν καλλιέργησε μόνο τους σπόρους των επιτευγμάτων της πατρίδας του, αλλά και των τραγωδιών του 20ού αιώνα. Η τραγωδία του Ναπολέοντα ήταν ότι οι φιλοδοξίες του ήταν μεγαλύτερες από τις ικανότητες του. Η τραγωδία του Μπίσμαρκ ήταν ότι οι δυνατότητες του ήταν μεγαλύτερες από την ικανότητα της κοινωνίας του να τις αφομοιώσει. Η κληρονομιά που άφησε στη Γαλλία ο Ναπολέον ήταν μια στρατηγική παράλυση. Η κληρονομιά που

άφησε στη Γερμανία ο Μπίσμαρκ ήταν ένα μη αφομοιώσιμο μεγαλείο». Henry Kissinger, Διπλωματία, μτφρ. Γιούρι Κοβαλένκο, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1995, σ. 155.

Ερωτήσεις

- 1. Να αποτιμήσετε τη συμβολή του Βίσμαρκ (συμβουλευόμενοι και το παράθεμα από το κείμενο του Κίσιγκερ) και του Καβούρ στην πολιτική ιστορία της Γερμανίας και της Ιταλίας αντίστοιχα.**
- 2. Να περιγράψετε το εθνικό κίνημα των Μαγυάρων και να αναφέρετε τις συνέπειές του για τους ίδιους και για την Κεντρική Ευρώπη γενικότερα.**

8. Η ΑΝΟΔΟΣ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Τα εθνικά κράτη στην Αμερική. Στην Αμερική, τόσο στη Βόρεια όσο και στη Νότια, τα εθνικά κράτη που προέκυψαν από τις πρώην αποικίες της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας φαινόταν να είναι αντίγραφα των πρωτοτύπων τους στην Ευρώπη. Γενικά, ο Νέος Κόσμος ήταν -ή, σωστότερα, φαινόταν να είναι- προέκταση του κόσμου της γηραιάς ηπείρου, από την άποψη των θεσμών, των αρχών και των αξιών που εισήχθησαν για τη συγκρότηση των νέων χωρών. Ωστόσο, η ελευθερία, οι αντιπροσωπευτικοί και συνταγματικοί θεσμοί και η κοσμική εξουσία, στη βάση των οποίων οικοδομήθηκαν οι νέες πολιτείες, εφαρμόστηκαν σε νέο περιβάλλον

και για τον λόγο αυτόν οι πολιτείες που προέκυψαν ήταν διαφορετικές από τις πρωτότυπες.

Στις ΗΠΑ το δημοκρατικό πολίτευμα στηρίχτηκε σε ένα Σύνταγμα κατά βάση συντηρητικό, το οποίο αναθεωρήθηκε πολλές φορές, χωρίς να αλλοιωθεί η αρχική πρόβλεψη του διαχωρισμού των τριών κλάδων της εξουσίας και του μεταξύ τους ελέγχου. Μέσω των πολλαπλών ελέγχων και ισορροπιών, τόσο σε ομοσπονδιακό όσο και σε επαρχιακό επίπεδο, το Σύνταγμα της υπερατλαντικής χώρας εξασφάλισε στην αμερικανική κοινωνία, η οποία υπήρξε μία από τις πιο φιλελεύθερες κοινωνίες των νεότερων χρόνων, εντυπωσιακή ευημερία, πρόοδο του πολιτισμού, των επιστημών και της τεχνολογίας, καθώς και αξιόλογη πολιτική ομαλό-

τητα - μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο (1861-1865).

Ο Εμφύλιος Πόλεμος στις ΗΠΑ δοκίμασε τους θεσμούς, τις αρχές και τις αξίες στις οποίες στηρίχτηκε η μεγάλη υπερατλαντική χώρα, καθώς και την ίδια την υπόστασή της. Ο πόλεμος προκλήθηκε από την άρνηση των νότιων πολιτειών της χώρας να καταργήσουν τη δουλεία και ιδίως από τη μετέπειτα απόσχισή τους από την ομοσπονδία και την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας τους. Ο σκληρός πόλεμος ανάμεσα στον βιομηχανικό Βορρά και τον αγροτικό Νότο διεξήχθη με πρόεδρο τον Αβραάμ Λίνκολν, του οποίου πρωταρχικός στόχος υπήρξε η διάσωση της ομοσπονδιακής ένωσης των πολιτειών με οποιοδήποτε τίμημα. Ο Εμφύλιος Πόλεμος κόστισε στη χώρα 720.000 θύματα,

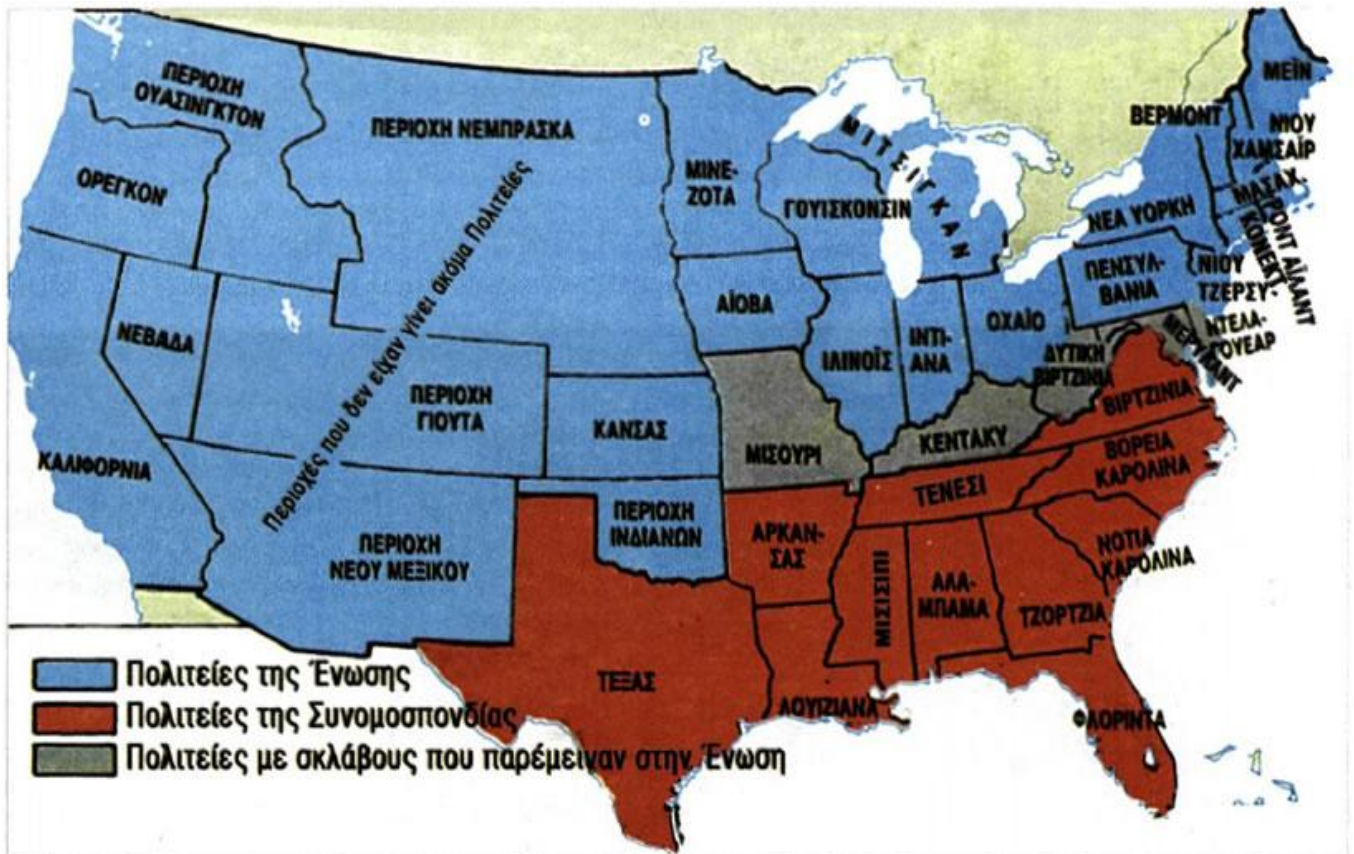
πολλά από τα οποία προκάλεσαν ο κίτρινος πυρετός και η δυσεντερία. Οι Νότιοι ηττήθηκαν, κυρίως επειδή δε διέθεταν τη βιομηχανική και γενικώς την οικονομική ισχύ των Βορείων, αλλά και επειδή πολεμούσαν για μια υπόθεση, τη διατήρηση της δουλείας, η οποία είχε προ πολλού καταργηθεί στον υπόλοιπο δυτικό κόσμο. Τους Νοτίους δεν ευνοούσε ακόμη η εμμονή στις αρχές και τις αξίες μιας παρωχημένης κοινωνικής οργάνωσης, η οποία στηριζόταν σε μια γαιοκτητική αριστοκρατία που δεν μπορούσε να παρακολουθήσει τους αστούς του Βορρά στην εκβιομηχάνιση της παραγωγής και στην εν γένει οικονομική ανάπτυξη. Ο Εμφύλιος Πόλεμος μάλιστα αποτέλεσε την αφητηρία της ραγδαίας βιομηχανική

**και οικονομικής ανάπτυξης στον
αμερικανικό Βορρά.**

**Το «Άγαλμα της Ελευθερίας» στη
Νέα Υόρκη, με αρχική ονομασία «Η
Ελευθερία που φωτίζει τον κόσμο»,
απεικονίζει μία γυναικεία μορφή η ο-
ποία έχει σπάσει τα δεσμά της τυραν-
νίας. Στο δεξιό της χέρι κρατά έναν**

αναμμένο πυρσό, σύμβολο της ελευθερίας, ενώ στο αριστερό μία πλάκα με την επιγραφή 4 Ιουλίου 1776, με ρωμαϊκούς αριθμούς, ημέρα ανακήρυξης της αμερικανικής ανεξαρτησίας. Το αγκαθωτό στέμμα της, απεικόνιση του ήλιου, έχει επτά ακτίνες, που συμβολίζουν τις επτά θάλασσες. Το άγαλμα, που σχεδιάστηκε από τον Γάλλο γλύπτη Frederic-Auguste Bartholdi, δόθηκε ως δώρο της γαλλικής κυβέρνησης για τα 100 χρόνια της αμερικανικής ανεξαρτησίας.

Χάρτης των ΗΠΑ κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο (1861 -1860), Μετά την εκλογή του Αβραάμ Λίνκολν επτά πολιτείες του Νότου αποχώρησαν από την Ένωση σχηματίζοντας τη Συνομοσπονδία (Confedaratation) τον Φεβρουάριο του 1861. Αργότερα ενώθηκαν μαζί τους τέσσερις ακόμη νότιες πολιτείες. Οι πέντε βορειότερες δουλοκτητικές πολιτείες παρέμειναν στην Ένωση, αν και μέρος του πληθυσμού τους υποστήριζε τη Συνομοσπονδία.

Η ανάπτυξη των ΗΠΑ. Μετά τον πόλεμο η οικονομία των ΗΠΑ αναπτύχθηκε με ρυθμούς χωρίς προηγούμενο στην ιστορία του κόσμου. Τρεις ήταν οι κυριότεροι λόγοι για την ανάπτυξη αυτή- η χώρα διέθετε: α) ανεξάντλητο πλούτο πρώτων υλών, β) εντυπωσιακή αύξηση του πληθυσμού (στη δεκαετία του 1870 έφθναν στην υπερατλαντική δημοκρατία 2.000 περίπου μετανάστες την ημέρα!) και γ) ένα σταθερό δημοκρατικό πολίτευμα, το οποίο μάλιστα δεν παρακώλυε την επιχειρηματική δραστηριότητα και ενγένει την οικονομική ανάπτυξη.

Στις αρχές του 1870 οι ΗΠΑ διέθεταν το πιο εκτεταμένο σιδηροδρομικό δίκτυο και ένα εργοστασιακό σύστημα με τη μεγαλύτερη ιπποδύναμη στον κόσμο, ενώ τα εργοστάσια

της χώρας παρήγαν τα περισσότερα ρολόγια, τουφέκια, ραπτομηχανές και άλλα είδη ευρείας χρήσης. Στον γεωργοκτηνοτροφικό τομέα η χώρα παρήγε τις μεγαλύτερες ποσότητες δημητριακών, βαμβακιού και κρέατος. Ποτέ πριν δεν είχαν συγκεντρωθεί σε μια χώρα τόσος πλούτος και τέτοιες παραγωγικές δυνατότητες, όπως στις ΗΠΑ. Οι ΗΠΑ γιόρτασαν την εκατοστή επέτειο της ίδρυσης τους, το 1876, με μια μεγαλειώδη διεθνή έκθεση στη Φιλαδέλφεια, στην οποία προέβαλαν την επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο της χώρας. Εκεί παρουσιάστηκε από τον εφευρέτη, τον Γκράχαμ Μπελ, ένα νέο τεχνολογικό επίτευγμα, το τηλέφωνο, που έμελλε να αλλάξει τον κόσμο όσο ίσως κανένα άλλο επίτευγμα. Εκεί πρωτοπαρουσιάστηκε

επίσης η γραφομηχανή και το κονσερβοποιημένο συμπυκνωμένο γάλα. Εκεί φανέρωσε η νέα χώρα τις προοπτικές και τα πεδία στα οποία έμελλε να αναπτυχθεί και να αναδειχθεί στα επόμενα πενήντα χρόνια σε μεγάλη παγκόσμια δύναμη.

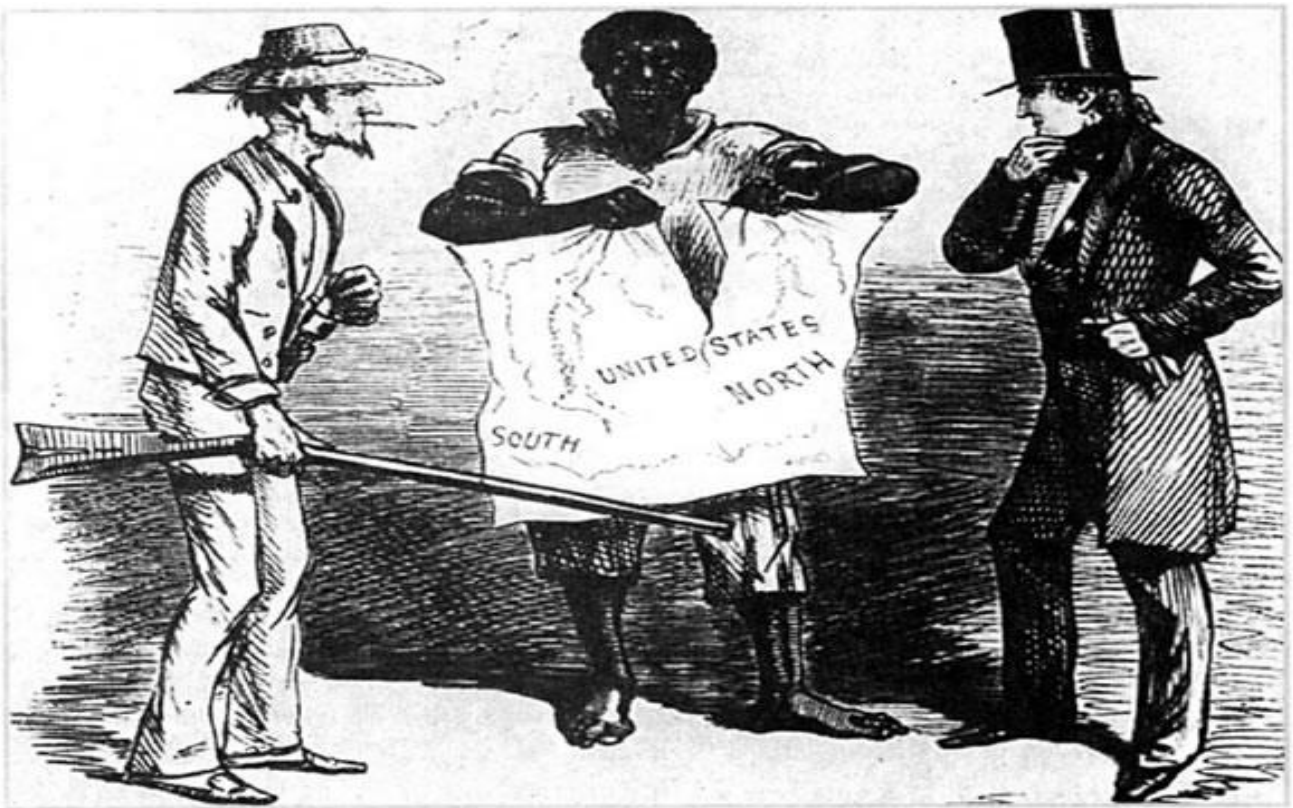
Οι δούλοι στις νότιες πολιτείες πριν από τον Εμφύλιο

«Οι νέγροι, που κατοικούν συνήθως σε καλύβες, εργάζονται σκληρά 16-18 ώρες την ημέρα, αποτελούν αντικείμενο καλύτερης μεταχείρισης στη Βιρτζίνια, αλλά είναι περισσότερο δυστυχείς στους ορυζώνες των Καρολίνων ζουν γενικώς σε άθλιες συνθήκες, παραμένουν αμόρφωτοι [...]. Η αύξηση του αριθμού των δούλων δεν μπορεί να παρακολουθήσει την αύξηση της παραγωγής που διπλασιάζεται κά-

θε δέκα έτη. Με όλα τα μέσα εφοδιάζουν τις αγορές δούλων στις οποίες οι τιμές ανεβαίνουν. Σε μερικές περιοχές μάλιστα επιδίδονται σε πραγματική κτηνοτροφία "εγχρώμων κτηνών» [...]

M. Crouzet, Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού. Νεώτεροι Χρόνοι, Αφοί Συρόπουλοι, Αθήνα 1971, σ. 467-468.

Λιθογραφία για τον αμερικανικό Εμφύλιο από αγγλικό περιοδικό. Οι Βρετανοί στήριζαν διακριτικά τους Νοτίους κατά τον αμερικανικό πόλεμο της Ανεξαρτησίας λόγω της αντίθεσής τους με τις ΗΠΑ, όμως η υπεράσπιση της δουλείας από τη Συνομοσπονδία απέτρεψε πιο ένθερμη ταύτιση μαζί της.

Με κινητήριες δυνάμεις έναν ισχυρό ατομισμό, πίστη στην ελευθερία και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, αφοσίωση στις αρχές και τις αξίες τις οποίες κληρονόμησαν από τους Βρετανούς πολιτικούς στοχαστές, ιδίως από τον Τζον Λοκ, αποδοχή των νόμων της ελεύθερης και ακηδεμόνευτης αγοράς, οι πρώην Βρετανοί έποικοι και στη συνέχεια Αμερικανοί διαμόρφωσαν μια δυναμική και δημοκρατική πολιτεία, που έμελλε να σπεύσει δύο φορές

κατά τον 20ό αιώνα, για να σώσει τη σπαρασσόμενη Ευρώπη σε δύο παγκόσμιους πολέμους - δύο πολέμους που τερμάτισαν την ηγεμονία της γηραιάς ηπείρου και μετέφεραν ισχύ από την Ευρώπη στην υπερατλαντική προέκτασή της. Οι άλλες χώρες της αμερικανικής ηπείρου δεν ακολούθησαν τις ΗΠΑ στους τομείς της οικονομικής και τεχνολογικής ανάπτυξης και στον τομέα της ανάπτυξης των αντιπροσωπευτικών θεσμών. Με ανάλογο πλούτο πρώτων υλών, αλλά χωρίς τη σύνθεση του πληθυσμού και κυρίως χωρίς τους θεσμούς των ΗΠΑ, οι χώρες της Κεντρικής και της Νότιας Αμερικής δεν αναπτύχθηκαν αναλόγως και παρουσίασαν σοβαρές υστερήσεις. Σύντομα οι χώρες αυτές περιήλθαν, όπως άλλωστε και πολλές άλλες υπανάπτυκτες

χώρες του κόσμου, σε ένα καθεστώς οικονομικής κηδεμονίας που ήλεγχαν οι ΗΠΑ και οι οικονομικά ισχυρές χώρες της Ευρώπης, ιδίως η Βρετανία και η Γερμανία, οι οποίες προοδευτικά εκτόπισαν ολοσχερώς τις παλαιές αποικιοκρατικές δυνάμεις, την Ισπανία και την Πορτογαλία. Ήταν η εποχή της νέας αποικιοκρατίας, του ιμπεριαλισμού*, όπως ονομάστηκε.

Ο Αβραάμ Λίνκολν για την κατάργηση της δουλείας
«Παραχωρώντας ελευθερία στους σκλάβους, διασφαλίζουμε την ελευθερία των ελευθέρων - αξιοπρεπείς και ως προς ότι δίνουμε και ως προς ότι διατηρούμε. Θα σώσουμε αξιοπρεπώς ή αθλίως θα χάσουμε την τελευταία καλή ελπίδα του κόσμου».

Απόσπασμα από το ετήσιο προεδρικό μήνυμα στο Κογκρέσο, την 1η Δεκεμβρίου 1862. The Collected Works of Abraham Lincoln, τ. 5 (1953), σ. 537. Στο συλλογικό History in Quotations, επιμ. M.J.Cohen, J.Major, Cassel, London, 2004, σ. 591.

Ερωτήσεις

- 1. Γιατί ο αμερικανικός Εμφύλιος Πόλεμος συνέβαλε στη ραγδαία οικονομική και βιομηχανική ανάπτυξη των βόρειων πολιτειών;**
- 2. Ποιες διαφορές από τις ΗΠΑ παρουσίαζαν οι χώρες της Κεντρικής και της Νότιας Αμερικής; Πού οφείλονταν οι διαφορές αυτές;**
- 3. Να σχολιάσετε τη φράση του Αβραάμ Λίνκολν: «Παραχωρώντας ελευθερία στους σκλάβους, διασφαλίζουμε την ελευθερία των ελευθέρων».**

ΑΠΟ ΤΟΝ 19ο ΣΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ (1871-1914)

Η περίοδος από τα μέσα του 19ου αιώνα έως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο χαρακτηρίζεται από τη δυναμική έξοδο των Ευρωπαίων στον υπανάπτυκτο οικονομικά κόσμο της Αφρικής και της Ασίας, με απώτερο σκοπό την αναζήτηση νέων αγορών και πηγών ενέργειας, αλλά και από την ακλόνητη πίστη στην ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού και στο χρέος εξαγωγής αξιών, θεσμών και φιλανθρωπίας. Η νέα αυτή αποικιοκρατία έμεινε γνωστή ως ιμπεριαλισμός.

Την ίδια περίοδο η κατάσταση για το ελληνικό κράτος, μισό αιώνα από την ίδρυσή του (1830), δεν ήταν η αναμενόμενη. Δεν είχαν απελευθερωθεί ακόμη τα «αλύτρω-

τα» μέρη του έθνους. Το πολιτικό σύστημα, παρά την εισαγωγή συνταγματικών θεσμών το 1844 και το 1864, διαιώνιζε την παλαιά μορφή διακυβέρνησης από τους αιρετούς άρχοντες. Η χώρα παρέμενε χώρα γεωργών και κτηνοτρόφων. Μόνον το εμπόριο παρουσίαζε αξιόλογη ανάπτυξη, χάρη στους Έλληνες της Διασποράς. Εθνική προτεραιότητα δεν αποτελούσε ο εκσυγχρονισμός του κράτους και της κοινωνίας, αλλά η απελευθέρωση των «αλύτρωτων ιστορικών εδαφών».

Τον εκσυγχρονισμό της χώρας τόλμησε το 1880 ο Χαρίλαος Τρικούπης, που προώθησε ευρύ πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων και εκτέλεσης δημόσιων έργων.

Το έργο του Χ. Τρικούπη συνέχισε ο Ελ. Βενιζέλος, ο οποίος είχε προσκληθεί από την ηγεσία του

Στρατιωτικού Συνδέσμου, μετά το Κίνημα στο Γουδή (1909), για να διαπραγματευτεί με την πολιτειακή και την πολιτική ηγεσία του τόπου ευρύτατες συνταγματικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις.

Στη Βαλκανική Χερσόνησο την ίδια περίοδο υπάρχει μεγάλη κινητικότητα. Το εθνικό κίνημα των Ελλήνων υπήρξε πρότυπο για όλους τους λαούς της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Σέρβοι, Βούλγαροι, Ρουμάνοι και τέλος οι Αλβανοί απέκτησαν την ελευθερία τους.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) επρόκειτο να αλλάξουν δραστικά τα σύνορα στα κράτη της περιοχής. Στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο η Ελλάδα, η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Βουλγαρία απέσπασαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία τα ευ-

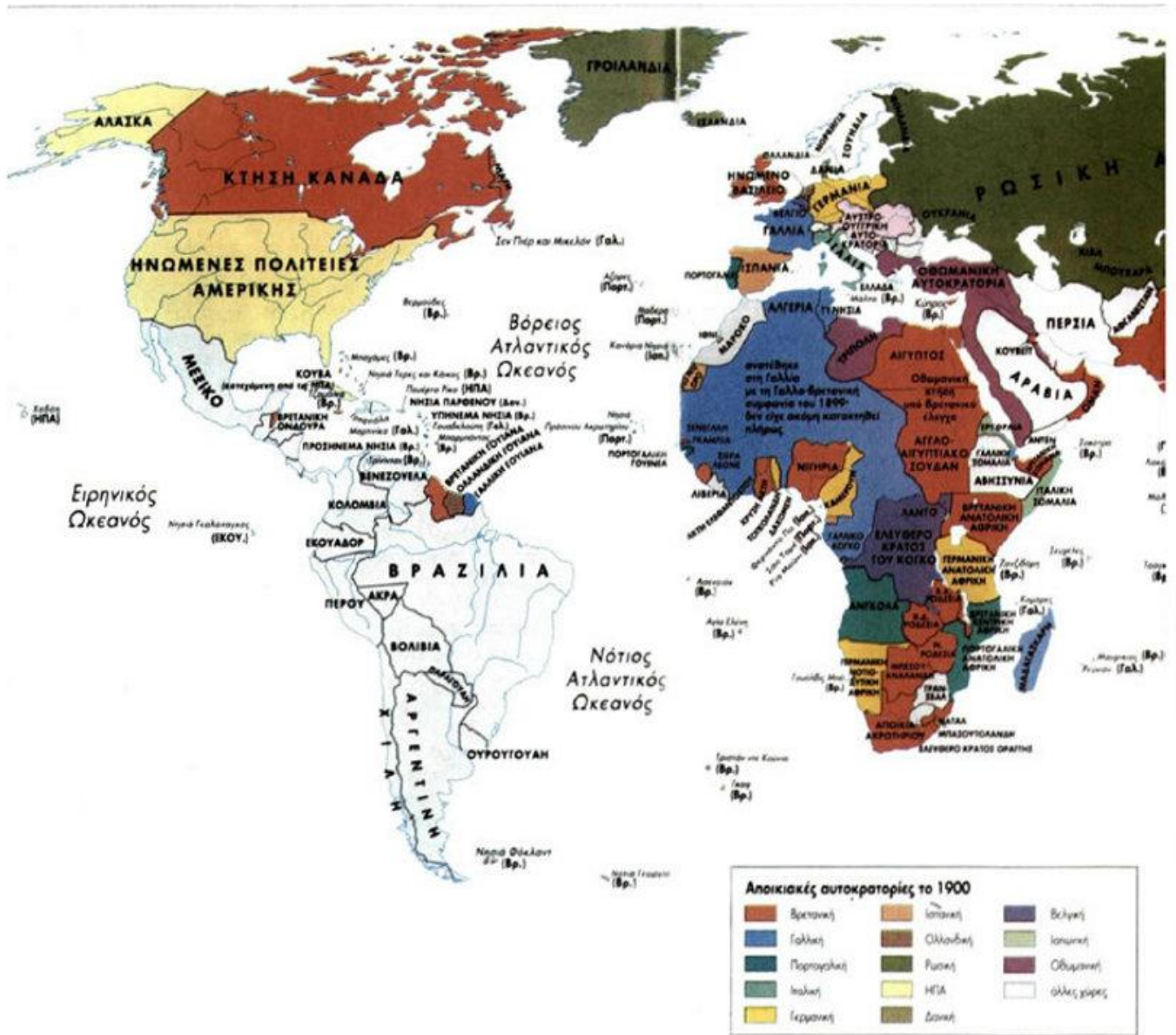
ρωπαϊκά εδάφη που διεκδικούσαν. Στον Β' Βαλκανικό Πόλεμο η Ελλάδα, η Σερβία και η Ρουμανία πολέμησαν εναντίον της Βουλγαρίας, λόγω των αυξημένων απαιτήσεων της τελευταίας στο μοίρασμα των εδαφών.

1. Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τα αίτια της αποικιοκρατίας. Κοινή βάση όλης της δυναμικής εξόδου των προηγμένων χωρών της Ευρώπης, από τα μέσα του 19ου αιώνα έως τον Ά Παγκόσμιο Πόλεμο, στον υπανάπτυκτο οικονομικά κόσμο της Αφρικής και της Ασίας αποτελούσαν η αναζήτηση αγορών και πηγών πρώτων υλών, η ακλόνητη πίστη στην ανωτερότητα του

δυτικού πολιτισμού και στο χρέος της εξαγωγής των αξιών και των θεσμών του, καθώς και η φιλανθρωπία.

Κατά τους νεότερους χρόνους, από τον 16ο αιώνα και εξής, αποικίες είχαν ιδρύσει η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Αγγλία, η Γαλλία και η Ολλανδία, κυρίως στην Αμερική και στην Ασία. Βασικά στοιχεία όλων αυτών των αποικιών ήταν η εγκατάσταση εποίκων από τις μητροπόλεις και η λειτουργία των κοινοτήτων των εποίκων ως πυρήνων της εν γένει οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής ζωής των αποικιών.

Αποικιοκρατία και ιμπεριαλισμός.
 Η νέα αποικιοκρατία, ως ιστορικό φαινόμενο που έμεινε γνωστό ως ιμπεριαλισμός (από τον λατινικό όρο «imperium»: αυτοκρατορία), διέφερε από τις προγενέστερες φάσεις του φαινομένου από την εξής άποψη: οι νέες αποικίες δε δη-

μιουργήθηκαν από το δημογραφικό πλεόνασμα ή από ανεπιθύμητες θρησκευτικές ή άλλες ομάδες του πληθυσμού της Ευρώπης, ούτε ανέπτυξαν τους θεσμούς των μητροπόλεων της γηραιάς ηπείρου. Οι νέες αποικίες εγκαθιδρύθηκαν από χώρες της Ευρώπης και από τις ΗΠΑ σε υπανάπτυκτες οικονομικά και ανίσχυρες στρατιωτικά περιοχές του κόσμου, ιδίως στην Αφρική, την Ασία και τον Ειρηνικό Ωκεανό, με τον εξαναγκασμό ή τη χρήση βίας, για να εξυπηρετήσουν κυρίως οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα των μητροπολιτικών χωρών.

Χάρτης της αποικιοκρατίας, ο οποίος αποτυπώνει την παγκοσμιότητα του φαινομένου. Προς τα τέλη του 19ου αιώνα ο ανταγωνισμός των ευρωπαϊκών αποικιακών δυνάμεων κορυφώθηκε και οι δυτικές αυτοκρατορίες μοι-

ράστηκαν σχεδόν ολόκληρη την Αφρική, τη νοτιοανατολική Ασία και τα νησιά του Ειρηνικού

Ο ύμνος της αποικιοκρατίας

**«Το χρέος του λευκού ανθρώπου»
(«The burden of the white man»),
του Ρ. Κίπλινγκ**

«Επωμιστείτε το χρέος του λευκού ανθρώπου Δώστε τροφή στα πεινασμένα στόματα Και σταματήστε την επιδημία. Και μόλις πλησιάσετε τον σκοπό σας, Και κατορθώσετε ό,τι χάριν των άλλων επιδιώκετε, Δείτε πώς η τεμπελιά και η τρέλα των απίστων Καταστρέφουν όλη την ελπίδα σας [...]. Επωμιστείτε το χρέος του λευκού ανθρώπου, Θερίστε ό,τι υπήρξε ανέκαθεν η ανταμοιβή του: Την αποδοκιμασία εκείνων που προστατεύει [...].».

Αποικιοκρατία και εθνικισμός.
Η εξυπηρέτηση οικονομικών και στρατηγικών συμφερόντων δεν ήταν ωστόσο το μοναδικό κίνητρο, όπως προαναφέρθηκε. Η απόκτηση αποικιών σε υπανάπτυκτες και εν πολλοίς άγνωστες περιοχές του κόσμου υπήρξε εθνική επιδίωξη, που απέκτησε λαϊκή υποστήριξη. Οι αποικίες στον υπανάπτυκτο και αναξιοπαθούντα κόσμο της Αφρικής και της Ασίας έφτασαν να θεωρούνται επιβράβευση των δυνατοτήτων και της ισχύος μιας χώρας της Ευρώπης και στόχος εθνικός. Η αποικιοκρατία ήταν άρρηκτα και οργανικά συνδεδεμένη με τον εθνικισμό, ενώ στον πυρήνα της υπήρχε το στοιχείο του μεσσιανισμού* και της εθνικής αποστολής.

Η κριτική του ιμπεριαλισμού
«Δεν υποστήριζαν όλοι οι διανοούμενοι του δυτικού κόσμου την αποικιοκρατία. Ο Αμερικανός λογοτέχνης Μαρκ Τουέιν, θέλοντας να στηλιτεύσει την ιμπεριαλιστική πολιτική της χώρας του, η οποία επιτέθηκε το 1899 στις Φιλιππίνες, δημοσίευσε το παρακάτω κείμενο με τον τίτλο "Η πολεμική προσευχή" (The War Prayer). Στο κείμενο αυτό περιγράφει μια ομαδική δέηση στην εκκλησία υπέρ της επιτυχίας του αμερικανικού στρατού στον πόλεμο κατά των Φιλιππίνων αλλά με παράδοξο τρόπο: υποτίθεται ότι ένας αγγελιαφόρος του Θεού επισκέπτεται άορατος την εκκλησία, διαβάζει τις κρυφές σκέψεις των δεομένων και τις καταγράφει αντί της φανεράς προσευχής:

" Κύριε και Θεέ μας, βοήθησέ μας

να διαλύσουμε τους στρατιώτες τους με τις οβίδες μας, βοήθησέ μας να καλύψουμε τους χαρωπούς αγρούς τους με τις ωχρές μορφές των νεκρών πατριωτών τους βοήθησέ μας να πνίξουμε τη βροντή των όπλων μας στα ουρλιαχτά των πληγωμένων τους [...] βοήθησέ μας να σφίξουμε τις καρδιές των αθώνων γυναικών τους με ανώφελη οδύνη-βοήθησέ μας να τις διώξουμε από τα σπίτια τους, με τα μικρά παιδιά τους να περιπλανώνται χωρίς φίλους στην ερημωμένη γη τους, ρακένδυτες, πεινασμένες και διψασμένες [...]".

Κατά τη δεκαετία του 1960 το κείμενο αυτό ανατυπώθηκε σε φυλλάδιο από τους ακτιβιστές κατά του πολέμου στο Βιετνάμ».

Frederick Anderson (ed.), *A Pen Warmed Up in Hell: Mark Twain in*

Protest, Harper, New York 1972, σ. 110-111.

Οι Βρετανοί αναφέρονταν στο «χρέος του λευκού ανθρώπου» (the white man's burden), οι Γάλλοι στην «πολιτιστική τους αποστολή» (mission civilisatrice). Ακολούθησαν οι Γερμανοί και οι Βέλγοι με ανάλογες αναφορές. Στοιχεία της ίδιας εθνικής έξαρσης διακρίνονται και στο όραμα των Ελλήνων αυτής της εποχής, το όραμα της Ελλάδας από την οποία ανέμεναν να «φωτίσει» ως φωτοβόλος «φάρος» και να απελευθερώσει την «καθ' ημάς Ανατολή».

Η Βρετανία έσπευσε να προσθέσει στις παλαιές της αποικίες νέες, ιδίως στην Αφρική: την Αίγυπτο και το Σουδάν, καθώς και τη Νότια

Αφρική. Κατείχε ήδη την Ινδία και το Πακιστάν, καθώς και άλλα στρατηγικά σημεία στην ίδια περιοχή. Ο Καναδάς και η Αυστραλία απέκτησαν την ίδια εποχή καθεστώς αυτοδιοίκησης, αλλά παρέμειναν τμήματα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και κατόπιν της Βρετανικής Κοινοπολιτείας. Η Γαλλία, παλαιά αποικιοκρατική δύναμη και αυτή, κατέλαβε τη βορειοδυτική Αφρική, για να ακολουθήσουν η Γερμανία, το Βέλγιο και η Ιταλία στην κεντρική Αφρική. Το παράδειγμα των ευρωπαϊκών χωρών ακολούθησαν και δύο εξωευρωπαϊκές βιομηχανικές χώρες, οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία, οι οποίες ενεπλάκησαν στην ανατολική Ασία. Η Ρωσία εξαπλώθηκε στον Καύκασο, στην κεντρική Ασία και στη Σιβηρία.

Η επιβολή της Δύσης στον υπόλοιπο κόσμο. Σε πολλές περιοχές του κόσμου οι δυτικοί αποικιοκράτες δημιούργησαν θεσμούς διακυβέρνησης και εθνικές ενότητες στη θέση των κατακερματισμένων γλωσσικά και θρησκευτικά ανθρωπινων συνόλων, όπως οι Βρετανοί στη βορειοανατολική και τη νότια Αφρική, καθώς και στην Ινδία. Λιγότερο ανθεκτικοί υπήρξαν οι θεσμοί που δημιούργησαν οι Γάλλοι, οι Γερμανοί, οι Βέλγοι και οι Ιταλοί στις δικές τους αποικίες. Σε πολλές περιοχές της Αφρικής σχηματίστηκαν αποικίες χωρίς άλλον συνεκτικό δεσμό εκτός από τις αρχές των αποικιοκρατών. Οι αποικίες αυτές αποτέλεσαν κατά τον 20ό αιώνα, όταν απέκτησαν την ανεξαρτησία τους, προβληματικά εθνικά κράτη

χωρίς συνοχή, στα οποία εκδηλώθηκαν σκληροί εμφύλιοι πόλεμοι.

Η ευρωπαϊκή αποικιοκρατία του 19ου αιώνα ολοκλήρωσε τη διεξόδυση του δυτικού ανθρώπου στον εξωευρωπαϊκό κόσμο, η οποία είχε αρχίσει τον 16ο αιώνα, και τον προσέδεσε στον δυτικό κόσμο. Ο δυτικός άνθρωπος προσπάθησε να ενσωματώσει στον δυτικό πολιτισμό λαούς με κοινωνική οργάνωση και πολιτισμούς διαφορετικούς από τον δυτικό, να τους «προικοδοτήσει» με θεσμούς ανάλογους προς τους δικούς του. Ταυτόχρονα οι πρώτες ύλες και οι παραγωγικές δυνατότητες των αποικιών προσαρμόστηκαν έτσι, ώστε να εξυπηρετούν όχι αποκλειστικά τις ανάγκες των γηγενών κατοίκων, αλλά και τις παραγωγικές ανάγκες των

μητροπολιτικών χωρών. Σε πολλές αποικίες ο δυτικός άνθρωπος εξάρθρωσε παραδοσιακές κοινωνικές δομές χωρίς να δημιουργήσει στη θέση τους βιώσιμους δυτικούς θεσμούς, αλλά, παρ' όλα αυτά, κατόρθωσε να εξαλείψει θανατηφόρες επιδημίες, τη δουλεία και άλλες ενδημικές μάστιγες.

Ερωτήσεις

1. Να συγκρίνετε τη θέση που παίρνουν απέναντι στην αποικιοκρατία ο Άγγλος Ρ. Κίπλιγκ και ο Αμερικανός Μ. Τουέιν και να συζητήσετε την επιχειρηματολογία τους.

2. Ποιες ήταν οι κυριότερες συνέπειες της αποικιοκρατίας για τις χώρες στις οποίες αυτή επιβλήθηκε;

2. Η ΑΠΩ ΑΝΑΤΟΛΗ

Η διείσδυση στην Ασία. Η Δύση, ιδίως η Ευρώπη, διείσδυσε στην Ανατολή, κατέλαβε τμήματά της, διαμόρφωσε ενότητες εκεί που δεν υπήρχαν, εξήγαγε προϊόντα της και θεσμούς, ενώ ταυτοχρόνως έπλασε μια νοητή Ανατολή, για να υπηρετήσει ιδεολογικές και αισθητικές ανάγκες της: μυστηριώδης και αιγιγματική, ελκυστική και επίφοβη, η Ανατολή αυτή δεν έπαυσε να σαγηνεύει και να προβληματίζει τη Δύση, ώσπου οι ίδιοι οι λαοί της εισήλθαν δυναμικά στο διεθνές προσκήνιο και προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τη Δύση με ίσους όρους.

Σε αντίθεση προς την Αφρική, την Αμερική ή την Ωκεανία, η Ασία δεν

υπέκυψε στην Ευρώπη αμαχητί ή με ανάλογη ευκολία. Η Ασία υπήρξε το λίκνο σπουδαίων πολιτισμών, καθώς και των τριών πιο δυναμικών και επεκτατικών θρησκειών του κόσμου, του ιουδαϊσμού, του ισλαμισμού και του χριστιανισμού. Αυτή η Ασία λοιπόν υπήρξε η αχανής έκταση ενός ευρέος διαδρόμου μήκους 6.000 περίπου χιλιομέτρων, από τον Καύκασο έως τη Μογγολία, του ζωτικού χώρου των νομάδων. Αυτός ο διάδρομος, η λεγόμενη «Κεντρική Ασία», έστειλε κύματα επιδρομών στην Ευρώπη από τους αρχαίους χρόνους και για τα επόμενα χίλια τουλάχιστον χρόνια. Ήταν επίσης η νοτιοδυτική Ασία, η ισλαμική Ασία, από τη Μικρά Ασία έως τον Ινδικό Καύκασο η Ινδία, η Κίνα και η Ιαπωνία. Εδώ θα πα-

ρουσιαστούν οι τρεις τελευταίες χώρες.

Η Ινδία. Τη μακραίωνη συμβίωση ινδουιστών* και μουσουλμάνων κυρίαρχων και λαών ακολούθησε, τον 11ο και τον 12ο αιώνα, η ραγδαία κατάκτηση της χώρας αυτής από τουρκικά φύλα, που εισέβαλαν από τον βορρά και επέβαλαν την κυριαρχία τους στο βόρειο τμήμα της χερσονήσου. Στο τέλος του 14ου αιώνα η Ινδία έγινε στόχος των νέων κατακτητών, των ορδών του Ταμερλάνου, που αποχώρησαν γρήγορα, αφού όμως προκάλεσαν τον πολιτικό κατακερματισμό της. Τέλος, τον 16ο αιώνα νέος κυρίαρχος εισέβαλε στη χώρα, αυτή τη φορά από το Αφγανιστάν, ιδρύοντας τη δυναστεία των Μογγόλων, την οποία βρήκαν οι Πορτογάλοι

έμποροι και κατόπιν οι Άγγλοι κατακτητές. Διασημότερος όλων των ηγεμόνων της δυναστείας των Μογγόλων (1526 1707) υπήρξε ο Ακμπάρ (1556-1605), του οποίου η λαμπρή βασιλεία συνέπεσε με αυτήν της Ελισάβετ Α' της Αγγλίας (1558-1603), καθώς και με αυτήν ενός άλλου ηγεμόνα μεγάλης αυτοκρατορίας, του Φιλίππου Β' της Ισπανίας (1556-1598).

Χάρτης της Άπω Ανατολής. Στην περιοχή είχαν διεισδύσει οι δυτικές, κυρίως ευρωπαϊκές, αποικιοκρατικές δυνάμεις, ενώ μετά τα μέσα του 19ου αιώνα και η ίδια η Ιαπωνία εξέθρεψε φιλοδοξίες επεκτατισμού, αποκτώντας σταδιακά επιρροή σε νησιά του Ειρηνικού, στην Κορέα, τη σημερινή Ταϊβάν και τη μισή Σαχαλίνη.

Ο μεγάλος Πορτογάλος θαλασσοπόρος Βάσκο ντα Γκάμα άνοιξε στους Πορτογάλους πρώτα και κατόπιν στους άλλους Ευρωπαίους εμπόρους τη δυτική ακτή της Ινδίας, την ακτή του Μαλαμπάρ, με το περίφημο ταξίδι του, το 1497-1498, με το οποίο παρέκαμψε την Αφρική, από το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας. Με βάση τους την περιοχή της Γκόας, νοτίως της Βομβάης (την περιοχή προσάρτησε το 1962 η Ινδία), οι Πορτογάλοι ήλεγχαν επί έναν αιώνα το εμπόριο της ευρύτερης περιοχής. Τον 17ο αιώνα όμως τους Πορτογάλους ανταγωνίζονταν για τον έλεγχο του εμπορίου της Ανατολής οι Ολλανδοί, οι Άγγλοι και οι Γάλλοι. Τη διείσδυση των εμπόρων της Ευρώπης στην Ινδία προωθούσαν και εξασφάλιζαν ι-

σχυρές εθνικές εταιρείες που δρούσαν στην Ανατολή.

Επικράτησε εν τέλει, με την υποστήριξη της βρετανικής κυβέρνησης, η βρετανική Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών, η οποία ίδρυσε εμπορικούς σταθμούς σε καίρια σημεία της χώρας με ευρείες διοικητικές αρμοδιότητες. Στα τέλη του 18ου αιώνα το βρετανικό κοινοβούλιο θέσπισε τον «δυναδικό έλεγχο» των εμπορικών αποικιών στην Ινδία από την Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών και από τον Βρετανό μονάρχη, ενώ στις αρχές του 19ου αιώνα η βρετανική κυβέρνηση τερμάτισε το μονοπώλιο της Εταιρείας στο εμπόριο της Ινδίας και προχώρησε στην προσάρτηση των διάφορων κρατικών μορφωμάτων της χώρας, η οποία κατέστη αποικία

του Στέμματος. Έως τον Ά Παγκόσμιο Πόλεμο η Βρετανία ολοκλήρωσε την κυριαρχία της στην Ινδία, στο Πακιστάν και στη Βιρμανία.

Η Κίνα. Στην Κίνα, παρά την εναλλαγή διάφορων δυναστειών στην εξουσία, υπήρχε ανέκαθεν μια ισχυρή και ανθεκτική ηγετική κοινωνική ομάδα που ήλεγχε τη διοίκηση της χώρας, οι Μανδαρίνοι*. Στον ταοϊσμό και τον κομφουκιανισμό, που ιδρύθηκαν τον 6ο αιώνα π.Χ., προστέθηκαν ο βουδισμός τον 1ο αιώνα μ.Χ., ο νεστοριανός χριστιανισμός και ο ισλαμισμός από τον 7ο έως τον 10ο αιώνα. Η μία αυτοκρατορική δυναστεία διαδεχόταν την άλλη, ενώ τον 13ο αιώνα η χώρα κατακτήθηκε από τους Μογγόλους νομάδες πολεμιστές και αποτέλεσε τον πυρήνα μιας αχανούς αυτοκρα-

τορίας, που εκτεινόταν από την Κίνα έως τη Λιθουανία. Τον μεγάλο Μογγόλο κατακτητή Κουμπλάι επισκέφτηκε στο Πεκίνο ο Μάρκο Πόλο κατά το τελευταίο τέταρτο του 13ου αιώνα. Το 1521 στη χώρα έφτασαν οι Πορτογάλοι έμποροι και ιεραπόστολοι, οι οποίοι όμως περιορίστηκαν από τις κινεζικές αρχές στη χερσόνησο του Μακάο, στη νοτιοανατολική Κίνα. Το Μακάο και η Καντόνα (αποικία της Βρετανίας από τον 17ο αιώνα), στην ίδια περιοχή, υπήρξαν τα μόνα σημεία μέσω των οποίων η Κίνα διεξήγε τις εμπορικές της συναλλαγές με τη Δύση και τον υπόλοιπο κόσμο επί πολλούς αιώνες.

Στους αιώνες της τελευταίας δυναστείας, αυτής των Μαντσού (1644-1912), η Κίνα περιλάμβανε τη

Μαντσουρία, τη Μογγολία, το Θιβέτ και το Τουρκεστάν, ενώ είχε ως φόρου υποτελείς την Κορέα, το Νεπάλ, το Σιάμ και τη Βιρμανία. Το 1689 η Κίνα υποχρεώθηκε να υπογράψει την πρώτη συνθήκη με ευρωπαϊκή δύναμη, τη Ρωσία, με την οποία διευθέτησε τα βόρεια σύνορά της, ενώ το 1842, στο τέλος του πρώτου Πολέμου του Οπίου* με τη Βρετανία, αναγκάστηκε να εκχωρήσει στους Βρετανούς το Χονγκ Κονγκ. Στη συνέχεια η Κίνα αναγκάστηκε να εκχωρήσει τη Σιβηρία στη Ρωσία (1858-1860), την Κορέα και την Ταϊβάν στην Ιαπωνία (1895), καθώς και διάφορους λιμένες σε άλλες μεγάλες δυνάμεις της εποχής. Το 1900 ξέσπασε η Επανάσταση των Μπόξερ* ως αντίδραση στην επιρροή που είχαν αποκτήσει στην Κίνα οι δυτικές δυνάμεις, οι

οποίες όμως κατέπνιξαν την εξέγερση. Το 1911 μια νέα εξέγερση ανέτρεψε τη δυναστεία των Μαντσού αυτοκρατόρων και ανακήρυξε τη Δημοκρατία της Κίνας.

Οι Πόλεμοι του Οπίου και οι συνέπειες τους για την Κίνα
Έτσι ονομάστηκαν δύο πόλεμοι που διεξήχθησαν ανάμεσα στη Βρετανία και την Κίνα (1839-1842 και 1856-1860 στον δεύτερο πόλεμο η Βρετανία είχε σύμμαχο τη Γαλλία) με αφορμή την απαγόρευση της εισαγωγής οπίου στην Κίνα. Η απαγόρευση αυτή, που οφειλόταν στη μεγάλη διαρροή συναλλάγματος από την Κίνα, έπληττε τα εμπορικά

συμφέροντα των Βρετανών και γενικότερα των Ευρωπαίων και προκάλεσε την ένοπλη αντίδρασή τους. «Η επέκταση της οικονομικής κυριαρχίας των Μεγάλων Δυνάμεων στον ευρύτερο χώρο της Αφρικής και της Ασίας έδωσε την αφορμή για την επινόηση μορφών έμμεσου ελέγχου αποικιακού χαρακτήρα στο εσωτερικό χωρών που διατηρούσαν τυπικά την ανεξαρτησία τους. Η επιβολή αυτή έμελλε να προσλάβει την ακραία έκφραση της στην περίπτωση ειδικότερα της Κίνας [...]. Στην Κίνα η επιβολή του συλλογικού ευρωπαϊκού ελέγχου βασίζεται σε μια σειρά από ετεροβαρείς συνθήκες που καθιερώνουν την κυριαρχική εμπορική και οικονομική διείσδυση στο εσωτερικό της αχανούς αλλά και ευάλωτης αυτοκρατορίας. Η εθνική κινεζική εξέγερση,

το 1900, θα καταπνιγεί από μικτό στρατιωτικό άγημα Ευρωπαίων, Ιαπώνων και Αμερικανών! Τότε κάνει την εμφάνισή της ως αποικιακή δύναμη και η Ιαπωνία, με την επιβολή προτεκτοράτου στην Κορέα (1905)». Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Η οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας. Ιστορική επισκόπηση, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1996, σ. 46.

Η Ιαπωνία. Αντίπαλη δύναμη της Κίνας στην Άπω Ανατολή υπήρξε η Ιαπωνία, χώρα που εισήγαγε από την Κίνα πολλά πολιτιστικά στοιχεία και θεσμούς. Επίσημη θρησκεία της χώρας υπήρξε ο βουδισμός, που εισήχθη τον 6ο αιώνα. Τον αυτοκράτορα της Ιαπωνίας ήλεγχε η στρατιωτική φεουδαρχία των Σογκούν, οι οποίοι κατείχαν

την πραγματική ισχύ. Τη χώρα επισκέφτηκαν πρώτοι οι Πορτογάλοι έμποροι και ιεραπόστολοι στα μέσα του 16^{ου} αιώνα, αλλά οι Δυτικοί δεν κατόρθωσαν να «εκπορθήσουν» την Ιαπωνία έως τα μέσα του 19ου αιώνα και περιορίζονταν στο Ναγκασάκι, όπου συναλλάσσονταν με τους Ιάπωνες. Πρώτοι εξασφάλισαν εμπορική συμφωνία οι Αμερικανοί το 1854. Στη συνέχεια και με γοργούς ρυθμούς η Ιαπωνία υιοθέτησε δυτικούς θεσμούς, απέκτησε Σύνταγμα το 1889 και προώθησε την εκβιομηχάνιση του δευτερογενούς τομέα παραγωγής. Η Ιαπωνία πολέμησε με την Κίνα το 1894-1895, συνήψε συνθήκη συμμαχίας με τη Βρετανία το 1902 και το 1904-1905 πολέμησε κατά της Ρωσίας και την ταπείνωσε. Με τη νίκη της αυτή προβλήθηκε στο διεθνές προσκή-

νιο ως μεγάλη δύναμη, άξια σεβασμού από τις άλλες μεγάλες δυνάμεις.

Γερμανική λιθογραφία του 1900, που απεικονίζει συμβολικά την επίθεση των ενωμένων δυτικών δυνάμεων και των Ιαπώνων για την καταστολή της εξέγερσης των Μπόξερ στην Κίνα.

Τον 19ο αιώνα η Ιαπωνία άνοιξε τις αγορές της στους Δυτικούς, υιοθέτησε πολλούς σύγχρονους θεσμούς και γνώρισε σημαντική βιομηχανική ανάπτυξη. Ο πίνακας αποδίδει συμβολικά τη δυτική διείσδυση στην Ιαπωνία.

Ερωτήσεις

1. Να αναλύσετε τις σχέσεις των δυτικών δυνάμεων με τις χώρες της Άπω Ανατολής.

2. «Οριενταλισμός» ονομάζεται η στερεοτυπική εικόνα την οποία οι άνθρωποι του δυτικού κόσμου έχουν για τους κατοίκους της Ανατολής. Ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της εικόνας σήμερα;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 2^ο ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'. Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ (1815-1871)

4. Το ελληνικό κράτος και η εξέλιξή του (1830-1881).....8
5. Το Ανατολικό Ζήτημα και ο Κριμαϊκός Πόλεμος.....32
6. Η Βιομηχανική Επανάσταση....50
7. Η κρίση της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων - Η ιταλική και η γερμανική ενοποίηση (1848-1871)....70
8. Η άνοδος των χωρών της αμερικανικής ηπείρου.....96

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'. Από τον 19ο στον 20ό αιώνα (1871-1914).....111

1. Η ακμή της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας.....114
2. Η Άπω Ανατολή.....128